

Vuosien 1944-1947 karttaluovutuksista Neuvostoliittoon

Karttaluovutuksista yleensä

-1900-luvulle saakka alueiden siirtyessä rauhanteoissa valtiolta toiselle ei ollut teknisiä edellytyksiä siirtää suuria väestömassoja järjestelmällisesti uusien rajojen taakse, vaan valanpitäjien oli aina hyväksyttävä uudet alamaiset keskuuteensa. Tämä tarkoitti sitä, että jos uusia alueita haluttiin hallita, oli niitä kyettävä *hallinnoimaan*, ja integroimaan niiden usein epäluuloisesti suhtautuva väestö muun valtakunnan yhteyteen. Hallinnointi edellytti tietenkin alueiden hallintokulttuurin tuntemista, sekä sitä, että alueen kaikki mahdollinen asiakirja-aineisto oli uusien valanpitäjien käytössä. Tämän vuoksi rauhansopimukseen kuului yleensä aina pykälä, jossa asiakirja-aineisto siirtyi sen sopimusosapuolen hallintaan, jolle sitä koskeva alue kuului. Tähän aineistoon kuuluivat myös kartat. Näiden roolia hallinnoinnissa lisäsi se, että vielä 1700-luvulla painetut, vapaassa levityksessä olleet kartat olivat pääasiassa yleiskarttoja, ja tarkemmista hallinnollisista ja sotilaallisista kartoista oli tehty käsin yleensä vain pari kopiota. 1800-luvulla tapahtunut liikenne-, ja viestintäteknologian vallankumous teki mahdolliseksi ei vain painaa tarkempiankin karttoja suurina massoina, vaan myös siirtää jopa pieniä kansakuntiaakin systemaattisesti pois asuinsijoiltaan. Tämä tietenkin vähensi hallinnollisten, ja korosti sotilaallisten asiakirjaluvutusten merkitystä rauhanteoissa.

Suomen historia tuntee ennen vuotta 1944 kaksi merkittävämpää rauhanteon yhteydessä tapahtunutta asiakirjojen luovutuskysymystä. Varhaisempi näistä liittyi Haminan rauhaan 1809. Tällöin Ruotsilta siirtyi Venäjälle alue, jolla oli selvästi kantamaasta poikennut kulttuurinen identiteetti. Rauhansopimuksen 12. artkllassa sanotaan että:

“Kaikki omistusasiakirjat, arkistot ja muut yleiset ja yksityiset asiakirjat, kaaviot ja kartat linnoituksista, kaupungeista ja paikkakunnista, jotka käsilläolevan sopimuksen seurauksena ovat langenneet Hänen Maj:tilleen Venäjän Keisarille, ne kartat ja asiakirjat tähän sisällyttäen, jotka voivat löytyä Maanmittausvirastosta, tulee tarkoin luovuttaa Hänen Keis. Maj:tilleen kuuden kuukauden kuluessa ja jos ei sellaista voida tehdä, viimeistään yhden vuoden kuluessa.”

Tätä tulkittiin osapuolten kesken siten, että riittää, kun asiakirjoista ja kartoista luovutetaan yhdet kappaleet. Koska Ruotsin-Suomella ei ollut hallinnollista erityisasemaa Ruotsin valtakunnan yhteydessä, ei siellä ollut myöskään valtiollisia keskusvirastoja, vaan nämä jakaantuivat yleensä läänien pääkaupunkeihin Helsinkiin, Turkuun, Hämeenlinnaan, Heino-laan, Kuopioon, Vaasaan ja Ouluun. Suurin osa asiakirjoista oli sodan aikana tietenkin evakuoitu kanta-Ruotsiin, ja kuten yleensäkin tuohon aikaan, olivat ne tästä paikoin kärsineet. Karttoja vastaanottamaan lähetettiin Tukholmaan venäläis-

suomalainen valtuuskunta, joka toi niiden pääosan, 9688 karttaa 82 laatikossa laivalla Turkuun lokakuussa 1810. Tämän jälkeen toimitettiin vielä yksittäisiä eriä syyskuuhun 1812 saakka, joista osa suoraan Vaasaan ja Ouluun. Saapuessaan kartat jaettiin kahteen osaan: ensisijassa hallinnollisiin karttoihin, kuten maanjakokarttoihin ja asemakaavoihin, jotka jäivät Suomen viranomaisten säilytettäväksi, ja sotilaskarttoihin, jotka pääosin siirrettiin Pietariin. Erityistä painoa luovutuksissa näyttivät aiheuttaneen Torniojokilaakson isojakokartat, koska uusi raja jakoi alueella useita kyliä. Ruotsalaiset piirsivät tällöin yleensä kopiot karttojen Ruotsinpuoleisista osista, ja luovuttivat alkuperäiskappaleet Suomeen. Joitakin satoja epähuomiossa luovutettuja, puhtaasti Ruotsin aluetta kuvaavia karttoja myös palautettiin. Ruotsiin jäi kuitenkin jonkin verran luovutuspykälän alaista aineistoa, jota tuli esille pääasiassa arkistojen uudelleenjärjestelyn yhteydessä. Kysymyksestä käytiin vielä 1920-luvulla jonkinlainen “minisota” Suomen ja Ruotsin kesken, kun suomalaiset tulkitivat Haminan rauhansopimuksen olevan edelleen voimassa. Ruotsalaiset olivat kyllä asiasta muuten samaa mieltä, mutta totesivat sen tehdyn Ruotsin ja Venäjän, ei Ruotsin ja Suomen kesken (mikä juridisesti kyllä vaikuttaa varsin pätevältä), ja kysymys tältä osin oli loppuunkäsitelty. Jonkin verran Suomea koskevia asiakirjoja kyllä on myöhemmin siirretty Ruotsista Suomeen lähinnä normaalin arkistolaitosten yhteistyön tuloksena.

Seuraavan kerran Suomeen kohdistui mainittavia hallinnollisia rajansiirtoja Moskovan rauhassa 1940, kun maa menetti 11% alueestaan. Tällöin tilanne poikkesi ratkaisevasti Haminan rauhasta siinä, että luovutettujen alueiden väestö siirtyi vapaaehtoisesti uusien rajojen taakse muutamaa tuhatta lukuunottamatta, mikä oli kokoluokkaansa nähden täydellisimpiä väestönsiirtoja maailmassa. Rauhansopimus ei mainitse mitään asiakirjojen luovutuksesta sotilaiden turvallisuudelle välttämättömiä miinakarttoja lukuunottamatta. Luovutetuilla alueilla oli kuitenkin paljon venäläisille yhteensopimatonta infrastruktuuria, jonka hyödyntämiselle olisi tiettyjen asiakirjojen saanti ollut välttämätöntä. Venäläiset kuitenkin käsittelivät näitä alueita sotilaallisina suojavyöhykkeinä, joiden taloudellinen kehittäminen ei suursodan riehuessa ollut ajankohtaista. Ainoa kohde, johon he osoittivat selvää mielenkiintoa, oli Enso-Gutzeit oy:n Enson Rouhialan voimalaitos, josta he toivoivat apua Leningradin sähköpulan lievittämiseen. Heillä ei ollut kuitenkaan tarvittavia teknisiä asiakirjoja voimalan ylläpitämiseen, joten he pyysivät niitä yhtiöltä. Tätä uudenaikaisen voimalan menetyks tehdaskomplekseineen tietenkin “korpesi”, kun sopimuskartan harhaanjohtavan esitystavan vuoksi oli vielä ehditty luulla sen jäävän Suomen puolelle rajaa. Yhtiö ryhtyikin pelamaan asiassa “kovilla” ilmoittaen venäläisille, että asiakirjat luovutetaan vain, mikäli osa voimalan tuottamasta sähköstä ohjataan rajan ylittävää voimalinjaa myöten yhtiön Vuoksen niskan tehtaille. Tämän jälkeen Suomen hallitus puhalsi pelin poikki ilmoittamalla Enso-Gutzeitille, että koska voimalaitoksen omistusoikeus on kiinteänä omaisuutena siirtynyt rauhansopimuksessa Neuvostoliiton valtiolle, on sillä oikeus saada kappaleet kaikista voimalaa koskevista asiakirjoista. Ymmär-

rettävistä syistä ei kannanotosta hiiskuttu liiemmin julkisuuteen: neuvostoviranomaisten ei haluttu työllistävän Suomen viranomaisia vuosiksi eteenpäin luovutettujen alueiden kiinteää omaisuutta koskevilla asiakirjapyyntöillä. Venäläisillä oli tähän aikaan kuitenkin muuta ajateltavaa.

31. toukokuuta lähestyi Neuvostoliiton ulkoministeriö Suomen Moskovan lähetystä kirjelmällä, jossa pyydettiin “myötävaikuttamaan” luovutettuja alueita koskevien suomalaisten “suurimittakaavaisten” topografisten karttojen, maanmittauspiirrustusten, sekä kolmiomittaus-, ja vaakitusaineiston toimittamiseksi Neuvostoliiton ulkoministeriölle. Ilmeisesti kirjelmässä oli tarkoitettu ainoastaan kopioita aineistosta. Venäläisille nämä kartat olivat tärkeitä sotilaallisesti, koska heidän oma kartta-aineistonsa näiltä alueilta oli lähinnä tsaarinajan karttojen täydennyspainoksia, ja Suomesta eri teitä saaduista kartoista johdettuja käännöksiä. Rauhanaikana suhtautuminen etenkin raja-alueiden topografisiin karttoihin oli ollut jossain määrin tempoilevaa: karttojen tekijänoikeudet olivat armeijan Topografikunnalla, mutta koska sillä ei ollut omaa karttapainoa, painettiin ne Maanmittaushallituksen karttapainossa. Koska armeijalla ei ollut varaa kustantaa painamista täyteen hintaansa, asia ratkaistiin siten, että karttoja laskettiin vapaaseen myyntiin rajoitettu erä kustannusten kattamiseksi. Karttojen maastavienti oli kuitenkin kielletty, minkä vuoksi sattui tapauksia, jossa niitä venäläisille välittäneitä henkilöjä syytettiin vakoilusta. Talvisodan sytyttyä julistettiin kaikki valtionhallinnon alaisten laitosten hallussa olleet kartat 15.12.1939 valtioneuvoston päätöksellä takavarikkoon, so. niitä ei saanut antaa ulkopuolisille ilman valtioneuvoston lupaa. 15.1. käytäntöä muutettiin siten, että karttojen julkaisuluvat myöntää Oikeusministeriö Topografikunnan esityksestä. Karttojen myyntiä yksityisten taholta ei kuitenkaan erikseen kielletty. Käytännöksi muodostui, että sotatoimialueilta voitiin julkaista rajoituksetta korkeintaan 1:1.000.000-, ja muualta korkeintaan 1:200.000-kaavaisia karttoja. Muuten lupia myönnettiin tapauskohtaisesti. Takavarikko purettiin 9.11.1944 paitsi ilmakuvakarttojen osalta, joiden myynti vapautettiin 15.4.1948. Tästä eteenpäin ei kartanmyynnillä ole Suomessa ollut muita kuin tekijänoikeudellisia rajoituksia.

Käytännön vuoksi venäläisten pyyntö eteni Ulkoministeriön kautta Topografikunnalle, jonka johtaja Jussi Laiti totesi 25.6. antamassaan lausunnossa siirtävänsä päätösvastuun Päämajan operatiiviselle osastolle, mutta lausui “henkilökohtaisena mielipiteenään”, että ellei pakottavia ulkopoliittisia syitä esiinny, ei materiaalia tulisi luovuttaa, “koska muuten annetaan karttojen puolesta Neuvostoliitolle valmiit aseet käsiin seuraavan 20 vuoden ajaksi, mikä vastaa karttojen vanhenemisaikaa”. Sinänsä mielenkiintoinen lausunto, jota ei voi tulkita johdonmukaisuuden puolesta kuin siten, että Suomen armeijan odotettiin käyvän lähiaikoina hyökkäyssotaa. Lisäksi Laiti totesi, että mikäli päädytään luovuttamaan koko aineisto, eikä vain sen kopioita, olisi sen laadinnasta koituneet kustannukset laskutettava Neuvostoliitolla täyteen mittaansa. Topografisten karttojen 1:20.000 osalta hän arvioi ne 21 miljoonaksi markaksi, nykyrahassa noin 8 miljoonaksi euroksi. Tiedossani ei

ole lopullisen päätöksen sisältöä, mutta luovutus jäi kuitenkin tekemättä.

Valvontakomission kiinnostus karttoihin

Suomen ja Neuvostoliiton 19.9.1944 solmiman Väli-rahansopimuksen 22 artikla kuuluu:

“Tämä sopimus edellyttää, että muodostetaan Liittoutuneiden Valvontakomissio, joka rauhan tekoon saakka huolehtii näiden sopimusehtojen täytäntöönpanosta ja täytäntöönpanon valvonnasta Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) ylimmän sodanjohdon johdolla, viimeksimainitun toimiessa liittoutuneiden valtojen nimissä.”

Artiklaan kuuluva liite kuuluu:

“1: Liittoutuneiden Valvontakomissio on Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) ylimmän sodanjohdon elimenä, ja välittömästi sen alainen.

Valvontakomissio toimii yhdyselimenä Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) ylimmän sodanjohdon ja Suomen hallituksen välillä, jonka hallituksen välityksellä komissio on suhteessa kaikkiin Suomen viranomaisiin.

2: Valvontakomission päätehtävänä on valvoa, että Suomen hallitus tarkoin ja määrääkään täyttää rauhansopimuksen 2-4, 10, 12-18, 20 ja 21 artiklojen määräykset.

3: Valvontakomissiolla on oikeus saada Suomen viranomaisilta kaikki edellä olevan tehtävän täyttämiseksi välttämättömät tiedotukset.

4: Jos valvontakomissio havaitsee jonkinlaisia rikkomuksia Väli-rahansopimuksen edellä mainittuja artikloja vastaan, tekee se vastaavat esitykset Suomen viranomaisille asianmukaisiin toimenpiteisiin ryhtymistä varten.

5: Valvontakomissio voi perustaa erityisiä elimiä ja jaostoja, ja valtuuttaa ne hoitamaan erilaisia tehtäviä.

Sitäpaitsi valvontakomissio voi valtuutettujensa välityksellä suorittaa tarpeelliset tutkimukset, ja kerätä tarvitsemansa tiedot.

6: Valvontakomission sijoituspaikkana on Helsinki.

7: Valvontakomission jäsenillä, samoin kuin sen valtuutetuilla on esteetön pääsy kaikenlaisiin virastoihin, laitoksiin ja satamiin, ja saada niiltä kaikki tehtäviään varten tarpeelliset tiedot.

8: Valvontakomissiolla on kaikki diplomaattiset etuoikeudet mukaanluettuna henkilökohtaiseen omaisuuteen ja arkistoihin kohdistuva koskemattomuus. Sillä on oikeus pitää yhteyksiä salamerkein, ja diplomaattisten kuriirien välityksellä.

9: Valvontakomissiolla on käytettävänä muutamia lentokoneita, joita varten Suomen viranomaiset järjestävät kaikki välttämättömät edellytykset.”

Tiettävästi Neuvostoliitto olisi välirauhan sijaan halunnut solmia Suomen kanssa heti pysyvän rauhansopimuksen, mutta tämä kaatui Liittoutuneiden omaksumaan politiikkaan siitä, ettei yhteistyössä Saksan kanssa olleiden tahojen kanssa tehdä erillisrauhvoja. Järjestelyllä oli Neuvostoliitolle kuitenkin myös paljon käytännön syitä periaatteellisempi merkitys: Suomi ei suinkaan vielä tekemällä välirauhan ollut voittanut takaisin sitä luottamusta, jonka se oli venäläisten silmissä menettänyt. Tämä luottamus oli erikseen lunastettava, ja Valvontakomissio oli tämän lunastuksen työkalu. Sen oli ikään kuin testattava, tuliko suomalaisten katumus suusta vai sydäimestä.

Valvontakomission kärkirahmo Andrei Zdanov vasta 4.10. Zdanov tunnettiin Stalinin ”oikeana kätenä”, ja hän oli emissaarina ollut 1940 vastuussa Baltian maiden ”sovjetoisimisesta”, sekä toiminut jonkinlaisena Moskovon rauhansopimuksen ”pahana poliisina”. Hänen nimittämisensä toimi suomalaisille sekä varoituksena, että kunnianosoituksena Suomen merkityksestä Neuvostoliitolle. Myös komission majapaikakseen valitsemalla hotelli Tornilla oli oma symboliikkansa: sen ylätasanteelta avautui esteetön näkymä yli Helsingin. Valvontakomission toimenkuvan olennaisimman osan muodostivat Suomen viranomaisille tehdyt vaatimukset koskien Välirauhansopimuksen täytäntöönpanoa, sekä pyynnöt toimittaa tähän liittyviä tietoja ja oheismateriaalia. Selvä taktiikkana oli näiden mitoittaminen aluksi yläkanttiin sekä määrällisesti että laadullisesti, jotta viranomaiset saataisiin asiassa ”liikkeelle”. Komissio perusti myös 16 alueellista toimipistettä, ja sen edustajat kiersivät ahkerasti ympäri maata erityisesti sotilaallisia kohteita tarkastaen. Varsin pian komissio saattoi kuitenkin havaita, että yhteistyö vaikutti sujuvan hyvin, ja suomalaisten tahto rauhansopimuksen täytäntöönpanoon näytti aidolta. Tietoisensa toimintamethodin lisäksi Valvontakomission suhdetta Suomen viranomaisiin kiristi kuitenkin myös byrokraattisten toimintatapojen yhteentörmäys. Siinä missä Suomessa asiainhoidon tulisi ikäänkuin olla riippumatonta niistä henkilöistä, jotka sitä toimittavat, ei Venäjällä asiainhoidolla sinänsä ole merkitystä, vaan ratkaisevaa on, ketkä siihen osallistuvat. Byrokraatiaa rakennetaan ikäänkuin henkilökemioiden varaan, kun taas Suomessa jo puhekin tällaisesta herättää suuria epäilyksiä. Toinen seikka liittyy asioiden käsittelyyn: koska vaatimusten toteuttaminen kuitenkin on aina puolinaista, vaaditaan aina enemmän, kuin odotetaan saatavan. Jos vaatimukseen tehdään poikkeuksia, sovitaan tästä yleensä suullisesti, koska paperin kirjoittaminen vaatii varsin korkeaa auktoriteettia, ja on työlästä sekä aikaavievää. Suomessa taas oletetaan, että kaikesta on oltava paperi, ja se on tulkittava kirjaimellisesti, koska asioiden kontrolloitu hoitaminen käy muutoin mahdottomaksi.

Suomen viranomaisia ärsytti valvontakomissiossa juuri eniten se, että yhteistyötä sen kanssa oli niin vaikeaa kontrolloida. Päämaja perusti 26.9. erityisen Yhteysosaston johtamaan kaik-

kea armeijan alaisten tahojen yhteydenpitoa Valvontakomission kanssa, ja määräsi ensimmäisenä, että näiden on raportoitava kaikesta yhteydenpidosta suoraan Yhteysosastolle. 18.10. Päämaja yritti selkeyttää käytäntöä lisää määräämällä, että Yhteysosaston lisäksi komission kanssa saavat asioida vain Merivoimien esikunta ja Ilmavoimien esikunta. Yhteysosaston päällikkö Ilmari Karhu joutui huomauttamaan tähän, että määräys ei välttämättä ollut sopuissuissa Välirauhansopimuksen 22. artiklan kanssa. Valvontakomissiolle Yhteysosasto oli kuitenkin mieluisa elin, koska se helpotti asiointia ja tutustumiskäyntien järjestelyä. Pian se ryhtyikin ohjaamaan osastolle kaiken vähänkin armeijaa sivuuttavan yhteydenpitonsa. Muutkin hallinnolliset keskuselimet, kuten Ulkoministeriö perustivat omia yhteysosastojaan, mutta ne eivät nousseet lähellekään Päämajan Yhteysosaston merkitystä.

6.10. antoi Valvontakomission sota-asiainosaston päällikkö Burmistrov Yhteysosaston Karhulle Tornissa käydyssä tapaamisessa pyynnön, joka sisällöltään oli selvästi muista Valvontakomission tekemistä pyynnöistä ja vaatimuksista poikkeava. Siinä vaadittiin tiedot Suomen ja Neuvostoliiton rajan yli kulkevien rautateiden liikennöitävyydestä, systemaattinen esitys koko Suomen rataverkosta ja sen käytettävissä olevasta kalustosta, sen hallinnollisesta sotilaallisesta järjestelystä, 50m ylittävistä silloista, veturitalleista ja vedenottoaikoista. Lisäksi pyydettiin tietoja siitä, montako junaa kukin rautatieristeyspaikka voi käsitellä vuorokaudessa, oliko näillä sotilaskuljetuksiin soveltuvia laiturialueita, ja kuka vastasi Suomen rautateiden sotilaallisesta järjestelystä. Lyhyesti siis kaikki Suomen rautateiden sotilaalliseen hyödyntämiseen tarvittavat tiedot. Amerikkalaisbyrokraatin ensimmäinen kysymys tässä tilanteessa olisi tietenkin se, miten tämä kaikki liittyy Välirauhansopimuksessa Valvontakomissiolle määrättyihin tehtäviin. Ne artikkelit, joiden toteutuksen valvonnasta komissio vastasi koskettelivat Suomen alueella olevien saksalaissotilaiden aseistariisumista, Suomen etelä-, ja lounaisrannikkojen lentokenttien saattamista Neuvostoliiton valvontaan Saksaa vastaan käytävän sodan ajaksi, Suomen armeijan demobilisointia, sotavankien ja sotasaa-liin palauttamista, saksalaisomaisuuden takavarikoimista, sotarikollisten tuomitsemista, poliittisten vankien vapauttamista ja fasistiluontoisten järjestöjen hajoittamista. Sopimus ei mainitse mitään rautateista. Erilaiset Suomen armeijan rakennetta ja toimintaa, sekä sotilaskäyttöön soveltuvaa materiaalia, teollisuutta ja infrastruktuuria koskevat pyynnöt kuitenkin muodostavat valvontakomission toiminnassa selvästi erottuvan ryhmän. On muistettava että heti Välirauhansopimuksen solmimisen jälkeen Neuvostoliitolle ei voinut olla mitään varmuutta siitä, että rauha kestäisi. Sen kauhukuvana oli se, mitä oli tapahtunut Italiassa vuotta aiemmin: saksalaisten ja saksalaismielisten vallankaappaus, joka johtaisi sodan jatkumiseen, ja väistämättä Suomen miehittämiseen. Sen tuoreessa muistissa olivat myös Talvisotaa edeltäneet katastrofaaliset virhearviot Suomesta ja suomalaisuudesta. Tämän vuoksi Valvontakomission oli saatava kerätyksi mahdollisimman nopeasti niin paljon Suomea koskevaa sotilaallista informaatiota, kuin mahdollista, että sitä voitaisiin hyödyntää pahimman sattua. Tietenkin on

mahdollista, että asiaa koskeva artikla on yksinkertaisesti unoitettu liittämään rauhansopimuksen ehtoihin, mutta todennäköisimmin suomalaisten ja saksalaisten pelättiin tulkitsevan tätä niin, että venäläiset haluavat näitä tietoja vain sotatoimien uudelleen käynnistämiseksi, ja rauhansopimuksen solmiminen olisi jäänyt siihen. Suomalaiset kuitenkin ottivat sen kannan, että Valvontakomissiolle annetaan kaikki sen pyytämä materiaali ja informaatio, jos se vain olisi Suomen lakien mukaista, ja teknisesti mahdollista toteuttaa. Tällä haluttiin vähentää venäläisten epäluuloisuutta, ja keskittää energia suurten, armeijan demobilisaation, sotasyllisyyksien tai inkeriläisten paluumuuton kaltaisten asiakysymysten käsittelyyn, vaikka jotkin pyynnöistä olivatkin sellaisia, joista nykyinen henkilötietolaki saattaisi älähtää. Kun paikallinen upseeri oli valvontakomission jäsenen tarkastuskäynnillä antanut ristiriitaisia lausuntoja tämän pyytämistä papereista, hän oli saanut ankarat moitteet Päämajalta, “koska tämänkaltainen menettely voidaan tulkita siten, että meillä on jotakin salattavaa”. Valvontakomission lähtiessä maasta tästä seikasta tuskin tarvitsi kantaa huolta, mutta suomalaisuutta ei komissio oppinut koskaan täysin ymmärtämään.

Välirauhansopimuksessa on neljä artiklaa, joiden soveltamisen voidaan ajatella sisältävän Neuvostoliiton edustajille tehtäviä karttaluovutuksia. 14. artiklassa vaaditaan kaiken sodan aikana Neuvostoliiton alueelta Suomeen siirretyn omaisuuden palauttamista, mikä selvästi koskee myös sotasaaliina saatuja karttoja, vaikkei niitä erikseen mainitakaan. Näiden arkaluonteisimman osan muodostivat tietenkin erilaiset sotilasasioita kuvaavat erikoiskartat. 15. artiklassa vaaditaan samaten luovuttamaan kaikki Saksalle ja sen liittolaisille kuuluva Suomessa oleva sotilasomaisuus. 19. artiklassa vaaditaan luovuttamaan “Yhdistyneiden Kansakuntien käytettäväksi sellaisia tarvikkeita tai tuotteita, joita nämä kansakunnat saattavat vaatia sodan yhteydessä oleviin tarkoituksiin”. Tämä kohta on varsin väljästi tulkittavissa, mutta se voisi tarkoittaa esimerkiksi Saksan vastaisten sotatoimialueiden karttoja Pohjois-Suomi mukaanlukien. Saksalaisten aseistariisumista koskevan 2. artiklan liitteessä vaaditaan Suomen sotilasjohtoa luovuttamaan “kaikki sen hallussa olevat tiedot saksalaisista aseistetuista voimista ja saksalaisten sotilasjohdon suunnitelmista ja sotatoimista Neuvostoliittoa ja muita Yhdistyneitä Kansakuntia vastaan, samoin kuin kartat ja kaiken operatiivisen aineiston, joka koskee saksalaisten sotavoimien sotatoimintaa”.

Ensimmäisen kerran karttaluovutukset tulivat ilmeisesti esille Valvontakomission kanssa Karhun ja Burmistrovin välisessä tapaamisessa 9.10. En ole löytänyt tapaamista koskevaa muistiota, mutta Yhteysosaston päiväkirja kertoo Burmistrovin pyytäneen toimittamaan “luettelon kaikista Suomen geodeettisistä pisteistä sekä kolmioverkon kaavat”, 5 sarjaa Suomen yleiskarttaa 1:400:000 ja Suomen tiekarttaa 1:200.000--1:1.000.000, sekä “ty.” (tykistö?) karttoja luovutetuilta alueilta ja rajavyöhykkeiltä. Tykistökartat todennäköisesti liittyvät miina-, ja estekenttien paikallistamiseen, joita koskevat kartat oli rauhansopimuksen mukaisesti turvallisuussyistä toimitettava venäläisille. Tie-, ja yleiskartat taas lienevät olleen menossa

valvontakomission toimisto-, ja matkakäyttöön. Sen sijaan geodeettisia pisteitä ja kolmioverkkoa koskeva pyyntö liittyy selvästi aiemmin käsiteltyyn tiedonkeruuohjelmaan. 12.10. seurasi tätä laajempi kirjallisena jätetty pyyntö, jota ei valitettavasti ole säilynyt, mutta luovutusluettelon mukaan siinä pyydettiin 6 sarjaa kaikista suomalaisista topografisista kartoista sekä vesistökartoista mittakaavoissa 1:20.000, 1:50.000 ja 1:100.000, Petsamon kartasta 1:200.000, yleiskartoista 1:400.000, *autoilijan tiekartasta* 1:750.000, sekä kaikkien näiden karttojen lehtijakokartat. Karhu delegoi molemmat luovutukset Ulkoministeriön sotilastoimiston johtajalle Viktor Ursinille, “koska hän tuntee nämä asiat parhaiten”. Ursin oli ennen sotia toiminut Maanmittaushallituksen topografisen siviilijaoston päällikkönä, sekä vuoden 1940 rajakomission varsinaisena puheenjohtajana. Se miksi luovutuksia ei delegoitu suoraan Topografikunnalle tai Maanmittaushallitukselle, josta näitä karttoja varmasti olisi helpoimmin ollut saatavilla selittynee Yhteysosaston politiikalla pitää yhteydenpito Valvontakomissioon mahdollisimman korkealla tasolla. Ulkoministeriössä yhteydenpidosta komissioon vastasi kuitenkin varsinaisesti varatuomari Palaston johtama *B-osasto*. Ursin toimitti pääosin Topografikunnalta pyytämänsä kartat komissiolle 15.10. lukuunottamatta kolmea sarjaa Merikarttalaitoksen 1:20.000 -rannikkokarttaa, jonka painos oli toistaiseksi lopussa. Mitä tulee geodeettisiin pisteisiin ja kolmiopisteisiin komissiossa tietenkin oletettiin, että suomalaisilla on olemassa niistä yhtenäinen tietokanta, ja riittää, kun he ottavat siitä kopiot. Komission ihmetykseksi näin ei suinkaan ollut, vaan tiedot olivat hajallaan niissä valtiollisissa instansseissa, jotka kartoitustöitä suorittivat. Vastuu kartoitus-toiminnalle välttämättömän tietokannan pidosta tosin oli Geodeettisella laitoksella, mutta tässä ei jostain syystä oltu onnistuttu. Tämä tietenkin johti siihen, että ristiriitaisuudet eri laitojen tietojen kesken oli läpikäytävä ja korjattava. Viimeisiltä osiltaan luovutus saatiin näin loppuunsaoritetuksi vasta kesäkuussa 1945.

Seuraavan kerran kartat olivat esillä jo 18.10, jolloin pyydettiin toimittamaan 6 sarjaa “taloudellisia karttoja 1:20.000” so. *Pitäjänpitokarttoja* niiltä Suomen alueilta, joilta ei ollut vastaavia topografisia karttoja. Ilmeisesti näiden karttojen vähäinen kattavuus uusien rajojen takaisessa Suomessa oli tullut komissiolle yllätyksenä, vaikka Pitäjänkartatkaan eivät kattaneet maasta kuin kolmanneksen. Ursin toimitti kartat 25.10, jolloin pyydettiin vielä 6 sarjaa *Suomen tiekarttaa*, indeksikartta, “johon on merkitty alueet, joilla on suoritettu valmistelevat työt ilmavalokuvausta varten”, sekä ne kartat ja merikortit “joita Porkkalan alueelta on, mutta joita ei alueen karttoja koskeneen luovutuksen yhteydessä vielä luovutettu”. Se luovutus, johon tässä viitataan, on ilmeisesti tehty suoraan Porkkalan tukikohdan komendantille ennen alueen 29.9. tapahtunutta luovutusta. Pyydetty materiaali toimitettiin Torniin 29.10, jolloin pyydettiin vielä kaksi sarjaa yleiskarttaa 1:400.000 ja neliosaista Suomen karttaa 1:1.000.000. Nämä toimitettiin kolme päivää myöhemmin. 10.11. pyydettiin yhden kappaleet kaikista Suomen alueelta otetuista ilmakuvakartoista 1:20.000, sekä ne kiintopisteillä varustetut ilmakuvat, joista ei ollut vastaavaa ilmake-

vakarttaa. Tämä pyyntö oli jo hieman työläämpi toteuttaa, koska osaa ilmakuviosta ei oltu painettu. Topografikunnan ilmakuva-toimisto toimitti materiaalin luovutettavaksi viidessä erässä 12.11.-9.12. välisenä aikana. Senkään kattavuus ei tosin ollut maasta kuin reilu kolmannes.

10.10. oli sikäli merkittävä päivä, että silloin ilmeisesti ainoan kerran suomalaiset itse pyysivät karttoja Valvontakomis-siolta. Suurimpia ongelmia sotatoimissa saksalaisia vastaan Pohjois-Suomessa oli suomalaisten topografisten karttojen lähes täydellinen puuttuminen alueelta, ja pahimmillaan käytös-sä olivat 1:400.000-kaavaiset yleiskartat. Koska suomalaiset saattoivat olettaa sotasaaliina saamiensa karttojen perusteella venäläisillä olevan alueelta huomattavasti tarkempaa karttamateriaalia, he pyysivät tätä käyttöönsä: sehän olisi venäläisten oma etu. Pyyntö otettiin vastaan, mutta siihen ei saatu vastausta. Tämänkaltaiset pyynnot oli ratkaistava Moskovassa, ja siellä tämänkaltaisen materiaalin luovuttamista pidettiin ilmeisesti ajankohtaan nähden liian arveluttavana.

Kuten todettua, ei mikään luovutuspyyntö Petsamon karttaa ja tykistökarttoja lukuunottamatta varsinaisesti koskenut luovutettuja alueita, vaikka niitä kuvanneilla kartoilla olisi venäläisille ollut kiistatonta sotilaallista merkitystä: ongelmien katsottiin ikään kuin toistaiseksi edenneen pois näiltä alueilta. Geodeettista aineistoa lukuunottamatta, jota pitkin talvea toimitettiin asiasta turhautuneen oloiselle komissiolle, seurasi marraskuun jälkeen karttaluovutuksissa hiljainen vaihe. Tällä välin aluksi kireän odottava ilmapiiri suomalaisten ja venäläisten kesken oli alkanut tasaantua, kun sotilaskaappauksen uhka näytti väistyneen, ja sota Saksaa vastaan lähestyi loppuaan. Kevättalvella venäläisille oli jo selvää, että suomalaiset toteuttavat Väli- rauhansopimuksen, eikä maata tarvitsisi miehittää. Tämä avasi kuitenkin aivan uusia uhkakuvia: heidän olisi nyt tultava toimeen naapurimaansa kanssa, joka oli Neuvostoliiton suoran sotilaallisen määräysvallan ulkopuolella, ja joka voisi periaatteessa halutessaan liittoutua länteen. Erityisesti heitä pelotti suomalaisten käsissä oleva, ja heidän mahdollisesti saksalaisilta saama Neuvostoliittoa koskeva arkaluonteinen sotilaallinen materiaali. Ongelmana oli kuitenkin se, että jos he olisivat pyytäneet esimerkiksi luovuttamaan ”kaiken suomalaisten hallussa olevan Neuvostoliittoa koskevan tiedustelumateriaalin”, ei tällä pyynnöllä olisi ollut käytännön merkitystä, koska venäläisillä ei voinut olla tietoa, mitä tällaista materiaalia suomalaisilla oli olemassa. Ainoa tiedustelun muoto, jolla oli jollakin tavoin kiinteä ja havaittava luonne, olivat ilmakuvat ja kartat. Venäläisten lähtöoletuksena oli tietenkin, että suomalaiset saivat sodan aikana saksalaisilta kaiken haluamansa tiedustelumateriaalin, vaikka näin ei ollutkaan asianlaita. Toisaalta he saattoivat olettaa, että poikkeuksia lukuunottamatta arkaluontoisin karttamateriaali oli vielä valtion viranomaisten hallussa. Jos he pyrkisivät ensin suomalaisten sallies-sa tutustumaan tähän materiaaliin mahdollisimman tarkoin, ja tekisivät luovutuspyynnön vasta sen jälkeen, se voitaisiin saada pois kerätyksi varsin tarkoin. Luovutuspyynnön tekeminen ”yläkantiin” johtaisi tosin siihen, että suuri valtaosa materiaalista olisi tiedustelun kannalta merkityksettömä, mutta jolla toi-

saalta olisi heille suuri sotilaallinen käyttöarvo etenkin ”luovutettujen alueiden” osalta: hehän olivat tähän asti pyytäneet ainoastaan Suomea koskevaa materiaalia.

Tietenkin kaikki tämä on tarkempien tietojen puutteessa olettamusta: vertailukohtaa ei oikein ole, koska Suomi oli ainoa Saksan liittolainen tai sen yhteistyökumppani, jota sodan jälkeen ei miehitetty. Vastauksia Valvontakomission karttaluovutuspolitiikkaan saattaisi antaa komission oma arkisto, josta osa löytyy mikrofilmattuna kansallisarkistosta. En kuitenkaan ole (osin venäjänkielen taidon puuttuessa) siihen tutustunut. Ilmeisesti ensimmäinen pyyntö koskien Neuvostoliiton alueen karttoituksia tehtiin suomalaisille 24.1. Itse pyyntöä ei ilmeisesti ole säilynyt, mutta topografikunnan papereista löytyvän nimetömän ja päiväämättömän yhteenvedon perusteella siinä on pyydetty toimittamaan yhdet kappaleet kaikista suomalaisten hallussa olevista Neuvostoliiton aluetta kuvaavista kartoista kaavoissa 1:20.000, 1:50.000, 1:100.000 ja 1:200.000, jotka on sodan aikana joko saatu sotasaaliina, tai suomalaisten toimesta itse laadittu. 29.1. pyydettiin kattavat tiedot kaikista Suomessa geodeettisia-, tarkkavaakitus-, sekä kartoitustöitä suorittavista laitoksista, ja pyydettiin järjestämään niihin tutustumiskäyntejä. Samassa yhteydessä Burmistrov valitti, etteivät suomalaiset olleet vielä toimittaneet komissiolle kappaleita hallussaan olevista venäläisistä topografisista kartoista 1:21.000 ja 1:42.000. Muistiosta ei käy selville, liittyivätkö ne Suomen vai Neuvostoliiton alueeseen, mutta Karhu joutui huomauttamaan, ettei näitä karttoja oltu missään vaiheessa pyydetty.

Tässä vaiheessa meidän on luotava perusteellisempi katasus siihen, mitkä tahot Suomessa tuohon aikaan laativat karttoja tai tekivät kartoitustöitä. Ensimmäisen ryhmän muodostavat laitokset, jotka sekä mittasivat, että laativat karttoja. Näistä kansallisesti tärkein, ja myös vanhin oli kiistatta Maanmittaushallitus. Se perustettiin 1812 Päämaanmittausviraston nimellä johtamaan Suomen siviilikartoitusta, ja otti myöhemmän nimensä 1848. Venäjänvallan aikana vastuu Suomen topografisesta kartoittamisesta oli Venäjän armeijan Topografikunnalla, eikä näitä karttoja saanut levittää julkisesti. Maanmittaushallitus kuitenkin sai kartoista omat kappaleet vuodesta 1886. Suomen itsenäistyttyä Maanmittaushallitus alistettiin Maatalousministeriölle, ja sinne perustettiin myös topografinen osasto. Tämän lisäksi siihen kuuluivat 1945 kartografinen osasto, geodeettinen osasto, ilmakuvaosasto, sekä karttapaino. Maanmittaushallituksen pääjohtajana toimi tuolloin Väinö Ahla, kartografisen toimiston johtajana I. Laukkanen, topografisen toimiston johtajana Aarne Rainesalo, ja geodeettisen toimiston johtajana Mauno Kajamaa. Pääkonttori sijaitsi Helsingissä Kirkkokatu 3:ssa lähellä Pohjoisranta, ja se oli toiminut hajasijoitettuna maaseudulle sekä Talvisodan aikana, että maaliskuusta marraskuuhun 1944. Maanmittauskonttorit toimivat ruotsinval-lan aikaiseen tapaan läänien pääkaupungeissa Turussa, Hämeenlinnassa, Mikkelissä, Kuopiossa, Vaasassa, Oulussa, ja Kouvolassa, minne Viipurin läänin konttori oli sodan jälkeen siirretty. Oulun konttorin vastuualue kattoi myös 1938 perustetun Lapin läänin. Maanmittauskonttorien pääasiallisena tehtävänä oli maanjakotoimitusten suorittaminen sekä maarekis-

terin ylläpito omalla alueellaan pääkonttorin vastatessa yleisten kartoitustöiden toteuttamisesta.

Yleisesikunnan Topografikunta perustettiin 1919, ja sen päätehtävänä oli armeijan karttahuollon järjestäminen. Se toimi rauhanaikana kuitenkin muodollisesti Maanmittaushallituksen alaisuudessa, jossa se tunnettiin topografisen osaston sotilashaarasta. Topografikunnan ja Maanmittaushallituksen keskinäiset vastuusuhteet topografisen kartoituksen järjestämisessä olivat hieman epäselvät, ja laitokset kiistelivät usein siitä, miten paljon siihen olisi uhrattava resursseja. Sodan syttyä kaikki sotilaallinen kartoitustoiminta alistettiin Maanmittaushallitukselta Topografikunnalle, josta poikkeusoloissa kasvoi tätäkin mahtavampi instituutio. Topografikunnan sodanajan rakenne oli sellainen, että se hallinnollisesti toimi suoraan Mikkeliin sijoitetun armeijan Päänajan alaisuudessa, mutta sen pääkonttori oli Helsingissä Fabianinkatu 25:ssä lähellä Etelärantaa, vain parin korttelin päässä Maanmittaushallituksen pääkonttorista. Jatkosodan aikana sillä toimi kolme sota- toimialueiden läheisyyteen sijoitettua kenttäkarttavara- koodinimillä ”pässi”, ”hirvi” ja ”repo”, jotka olivat vastuussa kartojen jakamisesta joukoille. Topografikunnan keskuskart- tavarasto, joka oli tarkoitettu karttamateriaalin pitkäaikais- säilytykseen, oli hajasijoitettuna kolmella paikkakunnalla. Pää- varasto sijaitsi Saarijärven Kolkanlahden kylässä vanhoilla Venä- jän armeijan reservikasarmeilla, jotka nykyisin ovat osa Poh- joisen Keski-Suomen ammattioppilaitosta. Sijainnin suurimpa- na ongelmana oli liikenneyhteyksien puute: lähimmälle rautat- iestasemalle Äänekoskelle oli varastolta matkaa 47 kilometriä. Tämän vuoksi oli Jyväskylän pääpostitalon piharakennukseen perustettu erillinen välikarttavara- sto, jossa sen mainitaan kat- taneen ”yhden 5x5m huoneen”. Kompleksin säilynyt osa sijait- see nykyisin Kilpisenkatu 8:ssä kaupunginkirkkoa vastapäätä. Sijainnin etuna olivat hyvät rautatieyhteydet itään ja länteen, vaikka postitalolle johtanutkaan lastausraidetta. Lähes Saari- järven varaston veroinen sivukarttavara- sto sijaitsi Virtain Sor- vanvuoren sisään louhituissa luolastoissa, jonne oli matkaa Virtain rautatieasemalta nelisen kilometriä. Alueella sijaitsee nykyisin Keuruun pioneerivarikon toimintoja. Kun sodan pää- ttyttyä kenttäkarttavari- kot sulautettiin keskuskarttavari- koon, kävi Saarijärven asema Topografikunnan päävarikkona tieten- kin täysin kestäväksi, mutta parempiakaan tiloja ei eva- kuoinneista ja demobilisoinnista johtuen ollut tarjolla. Topo- grafikunnan saatua Virtain luolastot viimein kokonaan käyt- töön, siirrettiin Saarijärven varasto kokonaan sinne marras- kuussa 1946, ja Jyväskylän varasto Helsingin pääkonttorin yh- teydessä sijaitsi käyttökarttavara- stoon kesäkuussa 1947. Jatkosodan aikana oli Topografikunnan alaisuuteen perustettu erillinen kenttäkartoituksista vastannut Topografipataljoona, joka toimi pääosin Laatokan karjalassa, ja miehitetystä Itä- Karjalassa. Topografikunnan tultua saatetuksi rauhan kannalle marraskuussa 1944, oli se jaettu viiteen eri osastoon. Yleisten asioiden osastoa johti Jussi Laiti, joka oli myös koko Topogra- fikunnan johtaja. Kartografista toimistoa johti Topografipatal- joonaa sodan aikana komentanut Ahti Paulaharju, geodeettista toimistoa Erkki Kare, ilmakuva- toimistoa Karl Löfström, ja

keskuskarttavari- kon kaikkia varastoja U. Lahtinen.

Armeijalla oli Topografikunnan lisäksi kaksi muuta kartoi- tuksia suorittavaa elintä, nimittäin Mittauspatteri, joka vastasi tykistökarttojen, ja Linnoitustoimisto, joka vastasi linnoitus- laitteiden teknisten kartojen ja piirrustusten laadinnasta. Li- säksi olivat monet yksiköt sodan aikana omatoimisesti kartoit- taneet omia keskitysalueitaan korvaavan materiaalin puuttees- sa, joskin tämänkaltaista toimintaa jäi varsin vähämerkityksel- liseksi. Siviilipuolella Maanmittaushallituksen jälkeen ehkä merkittävin kartoittaja Suomessa oli vuonna 1919 perustettu Merenkulkuhallituksen Merikarttalaitos, joka vastasi vesistö- kartojen laadinnasta ja ylläpidosta. Venäjänvallan aikana vas- tuu julkisesta vesistökartoituksesta Suomessa oli Venäjän me- riministeriöllä, ja suomen-, ja ruotsinkieliset vesistökartat oli- vat pääosin yksityisten laatimia. Sodan aikana Merikarttalaitos oli laatinut Topografikunnan ja Maanmittaushallituksen kart- toihin pohjautuvia vesistö- maastokarttayhdistelmiä kaavoissa 1:20.000 ja 1:50.000 Suomenlahden pohjoisrannikolta, sekä kaavassa 1:100.000 eteläiseltä Saimaalta. Kolmas tähän ryh- mään kuuluva laitos oli Geologinen toimikunta, jonka vastuul- la oli Geologisten kartojen laatiminen. Se oli toiminut alunpe- rin 1822 perustetun Vuorihallituksen alaisuudessa, ja itsenäis- tynyt 1878 Maanmittaushallituksen jälkeen vanhimpana suo- malaisena kartoituslaitoksena. Neljäntenä tässä ryhmässä oli Maatalousministeriön Maantutkimuslaitos, joka oli 1920-luvun puolivälistä tehnyt geologisten kartojen kaltaisia maataloudel- lisiä maaperä-, so. agrogeologisia karttoja. Tämä toiminta oli tosin vielä aivan alkuasteella. Toiseen ryhmään kuuluvat lai- tokset, jotka tekivät kartoitukseen liittyviä mittauksia, mutta ei- väi itse laatineet karttoja. Näistä ensimmäinen oli jo aiemmin mainittu vuonna 1918 perustettu Geodeettinen laitos, joka siis (periaatteessa) vastasi Suomen kolmiomittaus-, ja vaakitusver- kon ylläpidosta. Toinen oli vuonna 1907 perustettu Hydrografi- nen toimikunta, joka teki samankaltaista tutkimusta vesistöis- sä, kuin Geologinen toimikunta teki maalla. Vuosina 1912-- 1917 se tosin oli alistettu Venäjän meriministeriölle. Kolman- nen ryhmän muodostavat laitokset, joiden laatimat kartat olivat niiden omaan toimintaan liittyviä teknisiä karttoja. Näistä tär- keimmät olivat vuonna 1799 perustettu Tie-, ja Vesirakennus- hallitus, sekä vuonna 1857 perustettu Rautatiehallitus, joka to- sin laati karttoja myös yleiseen levitykseen. Neljännen ryhmän muodostavat laitokset, jotka eivät itse tehneet varsinaista kar- toitustyötä, mutta jotka kuvasivat omaan hallinnonalaansa liit- tyneitä toimintoja erilaisten peitekarttojen avulla. Tärkein näis- tä oli vuonna 1862 perustettu Metsähallitus, joka vielä sodan- jälkeisessä Suomessa oli melkoinen mahtitekijä. Sen käyttämät peitekartat vaihtelivat maanjakokartoista yleiskarttoihin. Huo- mattavasti vähämerkityksellisempiä tässä ryhmässä olivat Ope- tus-, ja Kirkkohallituksen kaltaiset elimet, joiden peitekartat kuvasivat lähinnä hallinnollisia aluejakoja.

Muista kuin valtiollisista kartoittajista tärkeimpiä olivat tie- tenkin kunnat, joiden olennaisin kartoitustoiminta liittyi kaa- voitukseen. Ennen sotaa kaavoitusvelvollisuus koski kaupunke- ja, kauppaloita ja taajaväkisiä yhdyskuntia, mutta toisinaan myös maalaiskunnat laativat kaavakarttoja tärkeimmistä taaja-

mistaan. Kartoituspalveluita ostettiin toisinaan Maanmittaushallitukselta sekä kaavakarttojen, että muiden karttojen suhteen, jolloin näiden karttojen tekijänoikeudet jäivät yleensä kunnille. Mainitsemisen arvoisia kartoittajia olivat myös teollisuuslaitokset, jotka tuonajan maaseudulla olivat yhdyskuntineen usein “kuntia kunnissa”. Viimeisen ryhmän muodostavat puhtaasti yksityiset kartoittajat, joilla vielä venäjänvallan aikaisessa Suomessa oli merkittävä rooli, mutta jotka oli itsenäisyyden aikana ikään kuin “sulautettu” osaksi julkista kartoitustoimintaa. Sotaa edeltäneessä Suomessa ne olivat lähinnä erilaisia peitekartoin omaa toimintaansa kuvaavia yhdistyksiä, kuten metsästys-, ja kalastusseuroja.

Pyydetty tutustumiskäynnit alkoivat Topografikunnan pääkonttorilla 30.1. Täällä valvontakomissiota edusti hieman yllättäen sotakorvausosaston päällikkö V. Gerasimov, mikä selitynee hänen topografikoulutuksellaan. Ursin toimi suomalaisten puolelta muodollisesti tulkkina, varsinaisesti päällystakkinä. Tapaamisen aikana käytiin läpi “koko Topografikunnan kartoitus-, ja geodeettinen toiminta”, minkä lisäksi Gerasimov pyysi toimittamaan komissiolle 5 sarjaa Topografikunnan saksalaisilta saamia, pääasiassa itäistä Lappia kuvaavia topografisia karttoja 1:50.000. Seuraavana päivänä tutustuminen jatkui geodeettisen toimiston puolella missä seurasi “tarkka tutkinto” geodeettisten pisteiden laskentaperusteista. 1.2. siirryttiin Topografikunnasta Geodeettiseen laitokseen, missä erityisen kiinnostuksen kohteena olivat tiedot saksalaisista mittauksista. Seuraavana päivänä oltiin Maanmittaushallituksen pääkonttorissa, jossa pääjohtaja Väinö Ahla ensin selitti laitoksen toimintaa, ja ohjasi vieraat sieltä tutustumaan geodeettiseen osastoon. Jostain syystä Gerasimovin mainitaan täällä todenneen, ettei Ursinin toiminta tulkkina ole enää suotavaa. Erimielisyydet näyttävät kuitenkin unohtuneen nopeasti, koska Ursin oli jälleen mukana seuraavana päivänä tutustumisen jatkuessa kartografisen toimiston puolella. Tätä jatkettiin kolmena seuraavana päivänä, eli 6.2. asti, ennen siirtymistä ilmakuvatoimistoon ja karttapainoon. 7.2. Gerasimov pyysi toimittamaan komissiolle kappaleet Maanmittaushallituksen vuosikerTomuksista, sekä systemaattisen esityksen vuosittaisista topografisista töistä ja ilmakuvauksista vuodesta 1919 lähtien. Ilmakuvausta laitos oli tosin harjoittanut vasta vuodesta 1927. Samalla hän pyysi myös mallilehtiä ja indeksejä erityyppisistä, käynneillä vastaanulleista kartoista, joista osa tosin oli jo aiemmin toimitettu komissiolle. Maanmittaushallituksesta palatettiin kahdeksi päiväksi Topografikunnan ilmakuvatoimistoon ja geodeettiseen toimistoon, jossa Gerasimov pyysi indeksikartat ja tiedot kaikista Suomen ja Neuvostoliiton alueilla tehdyistä ilmakuvauksista. Nämä luovutettiin 10.2. Kiertokäynnit näyttävät päättyneen samana päivänä Topografikunnan käyttökarttavarastoon, jossa kinnostivat erityisesti arkiston järjestely ja luettelointi. 19.-21.2. Gerasimov kuitenkin palasi vielä uudelleen Topografikunnan ilmakuvaus-, sekä Maanmittauslaitoksen topografiseen ja geodeettiseen toimistoon, koska niiden toimiinasta ja organisaatiosta annetut tiedot eivät hänen mukaansa olleet yhtäpitäviä. Suomalaisia ärsytti tällöin se, että he viittivät Gerasimovin saapuneen paikalle ilmoittamatta.

Lukiessa käyntejä koskevia muistioita oli kyse selvästi enemmästä, kuin vain suomalaisen kartoitustoiminnan selvittämisestä: ne muistuttavat lähinnä tehoseminaaria, jonka tarkoitus oli oppia käyttämään suomalaista ja saksalaista teknologiaa Neuvostoliitossa tehtävissä kartoitustöissä.

7.2. oli sikäli merkittävä päivä, että silloin Valvontakomissio ilmeisesti ainoan kerran pyysi suomalaisilta Saksan vastaisia sotatoimialueita kuvaavaa karttamateriaalia Väli-rahansopimuksen 19. artiklasta johdettavissa olevalla tavalla. Kirjallisesti jätettyä pyyntöä ei ilmeisesti ole säilynyt, mutta luovutusluetteloiden perusteella siinä pyydettiin kappaleet suomalaisilta löytyvistä Saksan Itämeren rannikkoaluetta sekä Pohjois-Norjaa kuvaavista kartoista, jotka olivat tarkempia, kuin 1:500.000. On epäselvää, miksi pyyntö huomattiin tehdä vasta nyt: sotatoimethan olivat edenneet näille alueille jo edellisen vuoden lokuksessa. Maanmittaushallitukselta löytyi parikymmentä lehteä norjalaista topografista karttaa kaavassa 1:100.000, mutta Saksaa koskenut materiaali oli siellä ja muualla lähinnä erityyppisiä matkailu-, ja yleiskarttoja, sekä merikortteja. Ulkoministeriön sotilastoimiston meriasiaain päällikkö E. Tallgren saattoikin karttoja 15.2. luovuttaessaan ilmoittaa komissiolle (ilmeisesti melkoisen etsimisen jälkeen), että “mitä tulee Saksan topografikarttoihin, ei niitä Suomessa ole olemassa”. Sinänsä mielenkiintoinen tieto, joka ehkä kuitenkin kertoo enemmän näiden karttojen tarpeen vähäisyydestä, kuin suomalais-saksalaisen sotilasyhteistyön rajoitteista.

8.2. Valvontakomission yleisten asioiden osaston päällikkö Sergei Tokarev, joka hoiti komissiota Zdanovin ollessa pois maasta jätti Yhteisosastolle pyynnön toimittaa komissiolle systematisoidut tiedot kaikista suomalaisten hallussa olevista Neuvostoliiton aluetta koskeneista geodeettisistä pisteistä sekä kolmiomittauspisteistä. (Koska kirjelmää ei ilmeisesti ole säilynyt, sen muu sisältö on epäselvä.) 17.2. hän jätti lisäksi pyynnön toimittaa kaikkien Suomen alueesta otettujen ilmakuvien raakakuvat, sekä kaikkien suomalaisten hallussa olevien Neuvostoliiton aluetta koskevien ilmakuvien negatiivit ja alkuperäiskappaleet. Ohessa seurasi jo tutuksi tullut seikkaperäinen valitus edellisessä lokuksessa pyydetyn Suomen aluetta koskeneen geodeettisen materiaalin luovutusten puutteellisuudesta. Näiden ohella olivat uudet pyynnöt komission tähän mennessä tekemistä työläimpiä toteuttaa. Jos ilmakuvien kopiot haluttiin valokuvina, olisi niiden ottaminen varsin hidasta paperikopioihin verrattuna, jonka lisäksi ongelmana oli käyttökelpoisen valokuvapaperin puute. Valvontakomissio kuitenkin ilmeisesti piti paperikopioita liian heikkolaatuisina, eikä voinut pyytää näistä ilmakuvista alkuperäiskappaleita, koska ne olivat kartoitustöissä liian olennaisia suomalaisille. Tornissa 22.2. pidetyssä palaverissa Gerasimov vaikuttaa suhtautuneen varsin ymmärtävästi Topografikunnan ilmakuvaosaston Karl Löffströmin asiasta tekemiin huomautuksiin: luovutusten sovittiin tapahtuvan Pohjois-Suomen osalta 15.3, ja Etelä-Suomen osalta 15.4. mennessä, josta materiaalia oli paljon runsaammin. Neuvostoliiton alueen osalta Löffström tiedusteli, miten menetellään, jos samalla alueella on suoritettu useita ilmakuvauksia. Erityisesti hän viittasi Karjalan Kannasta koskeneeseen vanhempaan ku-

vasarjaan vuosilta 1928-1936, jonka alkuperäiskappaleita hän piti suomalaisille historiallisesti arvokkaina. Gerasimov totesi, että tämän sarjan saavat suomalaiset pitää. Neuvostoliiton aluetta koskenut materiaali toimitettiin 8.3. määränsä vuoksi Tornin sijaan Töölön sotilaslaiturille, eli nyttemmin puretuille VR:n makasiineille Neuvostoliittoon kuljetusta varten. Toimitaessaan Torniin 12.3. Suomen aluetta koskenutta aineistoa Löfström mainitsee Gerasimovin kiittäneen häntä "varsin monisanaisesti" asemalle toimitetun materiaalin "siististä, selvästä ja täsmällisestä järjestyksestä ja luetteloinnista". 8. ja 17.2. tehdyt pyynnöt merkitsivät karttaluovutuksissa selvää vedenjakajaa: niitä ennen pyynnöt olivat koskettaneet pääosin Suomen aluetta, ja luovutetun materiaalin määrä oli ollut verrattaan pieni. Niiden jälkeen luovutukset tulivat systemaattisemmiksi, ja niiden painopiste siirtyi Suomen alueelta Neuvostoliiton alueelle niistä syistä, joita on aiemmin käsitelty.

27.2.-1.3. Gerasimov tutustui ensi kerran Topografikunnan karttavaraistoihin Saarijärvellä, Virroilla ja Jyväskylässä. Näiden käyntien tunnelma oli selvästi erilainen kuin vielä paria viikkoa aiemmin: varastojen toiminnan sijaan Gerasimovin kiinnostus kohdistui niiden sisältöön. Hän pyysi systemaattisia tietoja varastoissa olleiden karttojen painopaikoista, -määristä ja -vuosista, joita ei henkilökunnalla ollut ilman tarkempia tutkimuksia esittää. Erityisen kiinnostuksen kohteena mainitaan olleen luovutettujen alueiden kartat, sekä luettelottomat ja järjestämättömät kartat, joita Gerasimov kävi yksitellen läpi (mikä varmaan on ollut hatunnoston arvoinen suoritus). Hän myös pyysi toimittamaan komissiolle runsaasti erityyppistä vastaantullutta materiaalia, jota ei joko aiemmin ollut pyydetty, tai joka hänen mukaansa puuttui aiemmin toimitetuista eristä. 6.3. Gerasimov palasi Topografikunnan pääkonttoriin Helsinkiin, jossa aiheina olivat erityisesti ristiriitaisuudet annetuissa tiedoissa eri karttasarjojen kattavuudesta ja painovuosista, Topografikunnan sodan aikana Neuvostoliiton alueella suorittamat kartoitustyöt, sekä ensimmäistä kertaa se, miten sodan aikana venäläisiltä saatujen *sotasaaliskarttojen* painatus oli Suomessa järjestetty. Näiden suhteen omaksuttu menettelytapa oli ollut sellainen, että Päämajan 7.7.1941 antamalla käskyllä oli kaikki sotasaaliina saadut kartat toimitettava ensi tilassa Päämajaan. Täällä ne jaoteltiin yksittäiskappaleisiin, joilla oli tiedustelullista merkitystä, sekä yleisluontoisiin karttoihin, mitkä lähetettiin edelleen Topografikunnalle, Maanmittaushallitukselle sekä Merikarttalaitokselle joukoille painamista varten. Talvisodan aikana ei asiassa ollut selkeää käytäntöä. Topografikunnassa oli lisäksi toiminut kevästä 1941 erillinen elin, joka vastasi Suomen ja Saksan armeijoiden välisestä sotilaallisesta karttavaihdosta. Väli-rahansopimuksen mukaan oli kaikki sodan aikana Neuvostoliiton alueelta Suomeen siirretty, sekä Saksan armeijalta saatu omaisuus sitten palautettava Neuvostoliitolle. Sotasaaliskartat olivat ilmeisesti tulleet esille jo Gerasimovin vieraillessa varastoilla, koska tapaamisesta tehdyn allekirjoittamattoman muistion pitäjä (ilm. Topografikunnan kartografisen osaston johtaja Ahti Paulaharju) mainitsee Päämajan pyytäneen asiasta lisäselvyyttä. Paulaharju totesi tällöin, että mikäli luovutusvelvollisuuden katso-

taan koskevan myös kaikkia näistä kartoista otettuja kopioita (mikä juridisesti tuskin olisi ollut perusteltavissa), vie niiden luovuttaminen pitkän ajan, koska karttojen määrä on suuri, "kuten herrat itse totesivat käydessään keskuskarttavarikolla", ja työvoimaa on vähän. Gerasimov totesi tähän, että asia oli parhailtaan harkittavana komissiossa, ja siitä tultaisiin teemmään esitys Yhteysosastolle "lähipäivinä". Seuraavana päivänä Paulaharju pyysi vielä erikseen Yhteysosaston Karhua välittämään komissiolle sen, mitä hän oli Gerasimoville pyrkinyt kertoamaan. Karttaluovutusten luonteen muuttuminen selvästi huolestutti suomalaisia, mutta se, mitä tuleman piti, oli vielä pahempaa, kuin he olivat odottaneet.

Valtionhallinnon puhelinluettelo

14.3. Gerasimov antoi suomalaisille Tornissa pidetyssä tapaamisessa, jossa läsnä olivat Karhun ja Paulaharjun lisäksi Kajamaa Maanmittaushallituksesta, ja komentajakapteeni Wiikki Merenkulkuhallituksesta Tokarevin edellisenä päivänä allekirjoittaman kirjelmän, jota voi hyvällä syyllä kutsua (tosin hieman kuluneesti) "kaikkien karttaluovutuspyyntöjen äidiksi". Se alkoi toteamalla:

"Suomen karttavaraistoissa, samoin kuin kivipainoissa, arkistoissa ja muita niihin liittyviä töitä suorittavissa laitoksissa on paljon erilaisia sekä Neuvostoliitossa painettuja, että Suomessa julkaistuja Neuvostoliiton aluetta koskevia karttoja ja ilmakuvakarttoja. Kaikki tämä aineisto on koottava, ja toimitettava Liittoutuneiden Valvontakomissiolle."

Materiaali yksilöitiin seuraavasti:

-Kaikista kaavaltaan 1:500.000, tai sitä tarkemmista kartoista ja ilmakuvista:

*Alkuperäiskappaleet ja negatiivit

*Painolevyt, ellei painomuotoja haluta hioa niiltä pois

*Kaikki eri menetelmin otetut jäljennökset

-Kaikista Neuvostoliiton aluetta koskevista lehtijako-, ja kuva-aluekartoista kaavasta riippumatta alkuperäiskappaleet ja kaikki eri menetelmin otetut jäljennökset.

-Kaikki aineisto, "jonka avulla voidaan tehdä näitä karttoja ja ilmakuvakarttoja, tai niiden jäljennöksiä".

-Kaikki aineiston luettelointia koskeva aineisto, sekä luettelot luettelointia koskevan aineiston laatimisesta ja julkaisemisesta

-Aineisto on "systematisoitava" siten, että siitä "voidaan saada selvä kuva laadittujen ja julkaistujen karttojen lukumääristä, painoksista, malleista ja peittoalueista" luovutettaviin karttoihin verrattuna.

-Aineisto on lähetettävä Helsinkiin 1.5. mennessä rautatievau-

nuihin järjestettynä “Liittoutuneiden Valvontakomission ohjeiden mukaisesti.”

-15.4. mennessä on luovutettava kaikki suomalaisten hallussa oleva Neuvostoliiton aluetta koskeva geodeettinen aineisto alkuperäiskappaleineen ja kaikkine kopioineen, sekä siihen liittyvine asiakirjoineen. Mukaan on liitettävä selitys käytetyistä työmenetelmistä.

Missään nimessä ei Valvontakomissiolla itsellään olisi ollut valtaa tällaisen pyynnön tekemiseen etenkin siihen työmäärään nähden, jota sen valvonta ja järjestäminen komissiolta vaati. Se oli kuitenkin luontainen pääteipiste jo aiemmin käsitellylle, tammikuulta käynnissä olleelle politiikalle. Paulaharjun muistion mukaan ei kirjelmän sisältöä sen antotilaisuudessa millään tavoin käsitelty, vaikka hänen merkintänsä kuvastavatkin hämmästyksiä. Väli-rahansopimuksestahan ei ole johdettavissa mitään perusteluja näin laajan luovutuspyynnön esittämiseksi, mutta suomalaisten suhtautuminen tähänkin pyyntöön oli heidän omaksumansa politiikan mukaisesti se, että se pyrittäisiin toteuttamaan resurssien asettamissa rajoissa.

Kun lähdetään toteuttamaan tämänsisältöistä pyyntöä, on kyettävä vastaamaan kolmeen kysymykseen:

1: Onko pyynnön sisältö itsessään selkeä ja ristiriidaton. Tässä herättää tietenkin ensimmäisenä huomiota sanonta “Neuvostoliiton aluetta koskeva aineisto”. Väli-rahansopimushan ei nimittäin erikseen edellyttänyt, että osapuolet tunnustavat muut, kuin *keskinäiset* rajansa. (Kysymys nousi esille 1991, kun Suomen hallitus perusteli diplomaattisuhteiden palauttamista Baltian maihin sillä, ettei mikään sopimus ollut velvoittanut Suomea tunnustamaan niiden liittämistä Neuvostoliittoon.) Tosin asian tulkitseminen muulla, kuin Neuvostoliiton itsensä määrittelemällä tavalla olisi kyllä koettu avoimeksi provokaatioksi. Porkkalan alue taas ei ollut Neuvostoliiton aluetta, koska se 8. artiklan mukaisesti ainoastaan *vuokrattiin* Neuvostoliiton “käyttöön ja hallintaan”. Tästä asiasta ei näytetä käydyn keskusteluja komission kanssa. Ongelma tuli kuitenkin siitä, miten toimittiin, kun raja jakoi aineiston. Tähän ei kirjelmä ottanut minkäänlaista kantaa. Lisäksi kirjelmässä oli paljon tarkentavia, aineistoa koskevia käsitteitä kuten “alkuperäiset jäljennökset”, joiden merkitys tuntui ristiriitaiselta.

2: Onko pyynnössä jotain sellaista, että sitä ei eri syistä voida toteuttaa. Suomen laki tietenkin rajasi kaikki muut, kuin valtionhallinnon alaiset tahot luovutuksen ulkopuolelle, ellei näiden hallussa ollut valtionhallinnon alaisten tahojen omistamaa materiaalia, tai sellaista materiaalia, joka Väli-rahansopimuksen 14. ja 15. artiklojen mukaan oli sodan aikana tuotu Suomeen Neuvostoliiton alueelta, tai saatu eri teitä Saksan armeijalta. Tästä asiasta ei näytetä missään vaiheessa käydyn keskustelua komission kanssa. Toisaalta rajasi Suomen laki luovutuksen ulkopuolelle myös kaiken sellaisen valtionhallinnon hallussa olleen materiaalin, joka toimi viranomaisasiakirjojen liitteinä, tai itse viranomaisasiakirjana, ellei Väli-rahansopimus

erikseen velvoittanut sen luovuttamiseen. Sellaisen materiaalin osalta, jonka luovuttamista laki ei rajoittanut aiheutti suurimpia ongelmia rajan jakama geodeettinen aineisto, koska jos se kaikkine kopioineen luovutettaisiin, menetettäisiin varsinkin Pohjois-Suomessa maaston suuripiirteisyyden vuoksi kartoitustoiminnalle välttämättömät tiedot laajoilta alueilta. Kokonaan Neuvostoliiton alueelle jäävällä geodeettisella materiaalilla ei sen sijaan olisi enää käyttöarvoa. Samoin puhtaasti rajan takaisia alueita kuvaavalla karttamateriaalilla ei armeijalle olisi enää käytännön merkitystä, vaikka tietenkin armeijat aina haluavat, että niillä on mahdollisimman kattavat tiedot maiden- ja lähialueiden maantieteestä. Sen sijaan hallinnolliset syyt nousivat tässä asiassa vastaan: etenkin luovutetuilta alueilta lähteneiden suomalaisevakkojen erityyppisten asioiden järjestely, mikä tuohon aikaan oli valtava hallinnollinen operaatio, edellytti, että viranomaisilla olisi käytettävissään rajoitettu määrä näitä alueita kuvaavaa hallinnollista karttamateriaalia. Vähemmän merkitykselliseen rooliin nousi tietenkin alueita koskeva tieteellinen tutkimus, jolle karttojen saatavuus myös olisi välttämätöntä. Edelleen oli kysyttävä, oliko osalla materiaalista sellaista historiallista arvoa, että se puoltaisi sen säilyttämistä Suomessa. Tässä kysymys oli erityisesti siitä, olisiko luovutettavalla materiaalilla jonkinlaista ikärajaa.

3: Miten luovutus järjestettäisiin teknisesti. Luovutuspyynnön alainen materiaali oli hyvin levinnyttä, ja sitä löytyi lähes jokaisesta valtionhallinnon alaisesta laitoksesta, sekä lähes kaikilta armeijan yksiköiltä, joilla oli oma esikunta. Materiaali oli kyettävä keräämään, ja organisoimaan, mutta miten, ja keiden toimesta.

Viimeiseen kysymykseen ryhdyttiin vastaamaan jo seuraavana päivänä 15.3, kun Päämaja määräsi Topografikunnan päävastuuseen luovutusten organisoinnista ja toteuttamisesta ilman sen kummempia perusteluja tai selvityksiä. Syyt tähän olivat pragmaattiset: sodan jäljiltä Topografikunnan organisaatio, informaatio luovutettavasta aineistosta, sekä sen yhteydet niihin tahoihin, joita aineisto kosketteli, olivat asian hoitamiseksi ylivoimaiset muihin tahoihin nähden. Ongelmana oli kuitenkin se, että ennen kuin luovutuksia voitaisiin alkaa organisoida, olisi saatava vastaukset kohtiin 1 ja 2. Niiden selvittäminen tyhjentävästi Valvontakomission kanssa vaatisi kuitenkin niin paljon aikaa, ettei se annetun määräajan puitteissa ollut joka suhteessa mahdollista, vaikka tästä tulisikin ongelmia myöhemmin. Topografikunta saattoi tosin jo valtuutuksen saatuaan todeta suoralta kädeltä, ettei määräaika tulisi missään nimessä riittämään.

Luovutusten organisoimiseksi määriteltiin aluksi kaksi peruslinjaa: armeijan, ja muut kuin armeijan alaiset tahot. Oli selvää, että *määrällisesti* valtaosa luovutettavasta materiaalista oli armeijan hallussa. Käytännönä oli, että rauhan aikana ei armeijan yksiköillä ollut hallussaan enempää armeijan omistamaa karttamateriaalia, kuin mitä ne tarvitsivat omaan toimintaansa. Niinpä suuri valtaosa niiden hallussa sodan aikana olleista kartoista oli jo demobilisoinnin yhteydessä palautettu Topografi-

kunnan varastoihin. Ongelmana ei kuitenkaan ollut materiaalin määrä, vaan se, että käytettävissä olleen ajan puitteissa ei sitä, osin demobilisaation nopeuden vuoksi ollut mitään mahdollisuutta systemaattisesti organisoida. Ainoa keino oli osin palkata, osin määrätä karttavarastoihin lisähenkilökuntaa asiaa hoitamaan. 17.3, vain kaksi päivää saamansa valtuutuksen jälkeen, lähetti Topografikunnan päällikkö Laiti luovutuksia koskevan kirjelmän 442:lle armeijan laitokselle ja yksikölle. Siinä hän pyysi näitä lähettämään hallussaan olevan, Neuvostoliiton aluetta kuvaavan 1:500.000-kaavaisen, tai sitä tarkemman karttamateriaalin kaikkine jäljennöksineen, sekä siihen liittyvine lehtijakokarttoineen joko Äänekosken asemalle, tai suoraan Saarijärven varastolle 10.4. mennessä karttalaaduttain järjestettynä. Materiaalista tuli laatia systemaattinen luettelo kolmena kappaleena, jotka tuli lähettää Topografikunnan pääkonttoriin Helsinkiin. Kirjelmässä mainittiin, että “sodan aikana tykistöosastojen toimesta valmistetuista kartoista käsketään erikseen”. Tässä oli ilmeisesti kysymys siitä, että Mittauspatteri ja Linnoitustoimisto valtuutettiin keräämään yksiköiltä oma materiaalin, ja luovuttamaan se suoraan komissiolle. En ole kuitenkaan löytänyt asiaa koskevaa määrystä, josta Topografikunnan on täytynyt vastata. Kirjelmän Topografikunnan arkistosta löytyvään kappaleeseen on lisätty lyijykynällä 10.4. päivätty maininta: “katsotaan koskevan vain puhdasta varastokarttamateriaalia”. Ilmeisesti tässä oli kysymys siitä, että ne yksiköt, joiden toiminta-alue rajoittui Neuvostoliiton rajaan, tarvitsivat käyttöönsä rajallisen määrän sellaisia karttoja, jotka raja korvaavan materiaalin puutteessa jakoi. Ainakin Joensuun sotilaspiiri teki Topografikunnalle asiaa koskeneen tiedustelun. Kirjelmässä kiinnittää kuitenkin huomiota se, miksi materiaali pyydettiin lähettämään Saarijärvelle, eikä Virroille, jonne oli paljon paremmat liikenne yhteydet. Yksiköiden toimittaman karttamateriaalin määrä tosin vaikuttaa jääneen alle 10 prosentin Topografikunnan luovutuksista, mutta tässäkin ratkaisevaa oli karttojen organisointi, eikä määrä. Laiti ei ilmeisesti ollut tullut pohtineeksi asiaa, vaan käsitteli sitä ainoastaan olemassa olleen organisaation näkökulmasta.

Kaksi päivää myöhemmin 19.3. Laiti lähetti luovutuksia koskeneet pyynnöt Maanmittaushallitukselle, Merenkulkuhallitukselle, Geologiselle toimikunnalle, Hydrografiselle toimikunnalle, sekä Valtioneuvoston julkaisuvarastolle. 21.3. lähetettiin samankaltaiset pyynnöt Geodeettiselle laitokselle ja Sota-arkistolle, sekä vielä 27.3. Metsähallitukselle. Näiden pyyntöjen ideana oli se, että kukin valtiollinen karttoja tuottava laitos kerää omistamansa materiaalin lisäksi muilta valtiollisilta tahoilta sen materiaalin, jonka laitos on itse laatinut. Käytännön etuna tässä oli se, että laitokset tunsivat parhaiten oman materiaalin, mutta seurauksena oli helposti luovutuspyyntöjen vyöry etenkin hallintorakenteen alapäässä. Käytäntö aiheutti myös sen, ettei kukaan ollut vastuussa muiden, kuin näiden laitosten laatiman materiaalin keräämisestä. Valtioneuvoston julkaisuvarastolle ja Sota-arkistolle tietenkin riitti niiden itsensä hallussa olevan materiaalin toimittaminen. Materiaalista pyydettiin systemaattiset luettelot Topografikunnalle huhtikuun 15. päivään mennessä, ja itse materiaalin oli oltava Hel-

singissä luovutuskunnossa huhtikuun 25. päivään mennessä. Kuten aiemmin on mainittu, oli näistä laitoksista Maanmittaushallituksen laatima materiaali ylivoimaisesti levinneintä ja monipuolisinta. Kun pyyntö otettiin sielä vastaan reaktio vaikuttaa olleen varsin selkeä: mihinkään toimenpiteisiin ei ryhtyttäisi, ennenkuin luovutukseen liittyneet epäselvyydet on ratkaistu Valvontakomission kanssa. Muuten seurauksena olisi täysi kaaos. 21.3. kävikin Topografikunnan edustaja (ilm. Laiti) ensimmäistä kertaa Tornissa selvittelemässä luovutuksiin liittyviä kysymyksiä. Täällä komissiota edusti Gerasimovin sijaan majuri Sokolov, jolla ei oikein ollut riittäviä valtuuksia tehdä kannanottoja asiassa. Laiti jätti hänelle kirjallisena joukon esille tulleita kysymyksiä, tärkeimpänä tietenkin rajan jakavava aineisto. Sokolov pyysi tällöin lähettämään komissiolle eritellyt tiedot ja indeksikartat kaikesta rajan jakavasta aineistosta, mikä selvästi osoittaa, ettei asiaa oltu Moskovan päässä lainkaan tultu ajatelleeksi. Sokolov tiedusteli vastavuoroisesti Laitilta, miten luovutus tulnaisiin teknisesti toteuttamaan, ja pyysi toimittamaan tiedot niistä tahoista, joille luovutuspyyntö tai -valtuutus on annettu.

Laiti tiedusteli Maanmittaushallituksen pyynnöstä myös luovutettavan materiaalin ikäraja. Ainoat yleisluontoiset karttasarjat, joiden laadinnasta ja ylläpidosta laitos oli vastannut ennen vuotta 1912 olivat käsin piirretty pitäjänkartasto 1:20.000 vuosilta 1841-1915, sen pohjalta laadittu käsin piirretty kihlakunnankartasto 1:100.000 vuosilta 1841-1911, sekä painettu Suomen yleiskartasto 1:400.000 vuodesta 1863. Pitäjän-, ja kihlakunnankarttojen historiallista arvoa heikensi se, että vastaavan materiaalin puutteessa niitä oli täydennetty päällemerkinnöin, sekä liimaamalla niihin uusia kappaleita paikoin 1920-luvulle saakka. Kihlakunnankarttoja oli ilmestynyt painettuina vuosina 1903-1911, joista yksi (Sortavala) jäi luovutetuille alueille. Yleiskartaston vanhimmat painokset olivat myös historiallisesti arvokkaita, ja niihin vaikutti Maanmittaushallituksen puolelta kohdistuvan myös erityistä tunnearvoa vanhimpana laitoksen painattamana karttasarjana. Aivan oman lukunsa muodostivat Maanmittaushallituksen maanjakokartat. Näistä valtaosa oli maarekisteriin kuuluvien maanjakoasiakirjojen liitekarttoja, joiden luovutuksen Suomen laki esti viranomaiskarttoina. Tähän ryhmään kuului kuitenkin runsaasti myös erimittakaavaisia lähinnä käsin piirrettyjä karttoja, joilla ei ollut viranomaiskartan asemaa, mutta jotka olivat Maanmittaushallitukselle tärkeitä erityisesti maarekisterin organisoinnissa ja ylläpidossa. (Esimerkki tällaisesta on sittemmin osaksi 1800-luvun pitäjänkartastoa liitetty “kartta kaikista tiluksista Korpi-selän pitäjässä Viipurin lääniä” 1:20.000 vuodelta 1887.) Kartoitustöiden järjestelyn kannalta laitokselle olisi myös tärkeää, että sille jäisi jonkin verran lehtijakokarttoja, koska niistä lähes kaikki kuvasivat myös Neuvostoliiton aluetta. Erityisen tärkeä oli 1943 käyttöön otettu yleislehtijako, jonka pohjalle oli jo ehditty suunnitella paljon. Muiden valtiollisten kartoittajien materiaalista kiistatonta historiallista arvoa oli ainakin Geologisen toimikunnan vanhimmilla käsin piirretyillä yksittäiskartoilla, sekä painetuilla Geologisilla yleiskartoilla 1:200.000 vuosilta 1877-1903. Lisäksi Metsähallituksella oli 1800-luvulta jonkin

verran lähinnä Maanmittaushallituksen karttojen pohjalta piirrettyjä erilaisia metsäkartoja. Tapaamisessa Sokolov oli kuitenkin haluton ottamaan kantaa näihin asioihin. Lopuksi Laiti vielä toisti aiemman kantansa, ettei annettu määräaika missään nimessä tulisi riittämään, mitä Sokolov ei vaikuta kommentoineen.

3.4. pidettiin luovutuskysymyksistä Tornissa perusteellisempi neuvottelu, johon komission puolelta osallistui jälleen Sokolov, suomalaisten puolelta Laiti ja Paulaharju Topografikunnasta, sekä Laukkanen ja Rainesalo Maanmittaushallituksesta. Tapaamisen aikana vaikuttaa Laitia ja Paulaharjua ärsyttäneen se, että Laukkanen ja Rainesalo keskustelivat asioista venäjäksi Sokolovin kanssa ilman kunnollista tulkkausta. Sokolov saattoi heti aluksi antaa komission kannan rajan jakavaan aineistoon karttojen ja ilmakuvien osalta: niistä lehdistä, joista *yli puolet* jäi Suomen puolelle rajaa, saavat suomalaiset pitää alkuperäiskappaleet. Taas niistä lehdistä, joista Suomen puolelle rajaa jää *vähemmän kuin puolet*, luovutetaan sekä painokset että alkuperäiskappaleet, mutta suomalaiset saavat pitää kopiot niiden *Suomen puolelle* jäävistä osista. Geodeettisen aineiston osalta Sokolov sopi Rainesalon kanssa, että kaikki rajan jakava materiaali luovutetaan, mutta venäläiset toimittavat siitä suomalaisille kopiot. (Todennäköisesti ne on toimitettu suoraan Geodeettiselle laitokselle, mutta en tiedä milloin.) Lisäksi Pohjois-Suomen geodeettisiä töitä käsittelevät *julkaisut* jää luovutuksen ulkopuolelle. (Alueen rajat eivät selviä Paulaharjun muistiosta.) Mitä tulee poikkeuksiin luovutuksissa karttojen laadun ja iän suhteen, sovittiin, että Sokolov sopisi asiasta erillisessä tapaamisessa Laukkasen kanssa. Muuten tapaamisessa käsiteltiin luovutusten teknistä järjestelyä, ja sitä, että niiden päätyttyä on komissiolle tehtävä niistä erillinen yhteenveto. Lisäksi Sokolov kyseli, milloin Gerasimovin Saarijärvellä pyytämät luettelot karttojen painopaikoista, -määristä, ja -vuosista, sekä kartoituksiin käytetyistä varoista laitoksittain voitaisiin toimittaa. Laiti totesi, että ne pyrittäisiin toimittamaan 15.5. mennessä, vaikka niiden laatiminen vaatisi vielä paljon aikaa. Sokolov pyysi toimittamaan myös tiedot käytetyistä karttaprojektiosta, ja kartoissa käytetyistä symboleista, sekä todistukset luovutuspyynnön alaisten painokivien hionnasta, mikäli kiviä ei luovuteta. Luovutusten määräaika siirrettiin geodeettisen aineiston osalta "hätätilassa" huhtikuun 25:een. Vaikka tästä ei muun materiaalin osalta näytetä keskustellun, oli Sokolov jo selvästi hyväksynyt luovutusten pitkitymisen: hän vain ymmärsi niiden venyvän entisestään, jos määräaikoja ryhdytään enenaikaisesti siirtämään. Lopuksi Sokolov kuitenkin teki kysymyksen, mitä ei Topografikunnassa ilmeisesti oltu lainkaan ajateltu. Monissa komissiolle toimitetuissa Topografikunnan tai Maanmittaushallituksen kartoissa painajaksi mainittiin yksityinen painotalo, kuten Otava ja Tilgmann. Miksi näitä tahoja ei mainittu komissiolle toimitetuissa luovuttajien luetteloissa? Tässä kysymys oli siitä, että yksityiset karttapainot oli ikään kuin "valjastettu" sotateollisuuden tarpeisiin, ja niiltä oli tilattu lähes puolet armeijalle sodan aikana painetuista kartoista. Gerasimov oli tutustunut Tilgmannin karttapainoon jo 13.3. erityisesti sotasaaliskarttojen paina-

mista koskevassa kysymyksessä. Paulaharju mainitsee tästä muistiossaan vain, että asia oli selvitetty Sokoloville. 10.4. Laiti kuitenkin lähetti Frenckellin, Tilgmannin ja WSOY:n painotaloille pyynnön toimittaa painatussopimuksen mukainen materiaali, jota niillä vielä oli hallussaan Topografikunnan pääkonttoriin 15.4. mennessä. Ilmeisesti Otavalta oli tarkistettu, ettei sillä enää tätä materiaalia ollut. Topografikunnan kirjediaarin mukaan materiaali lähetettiin Tilgmannilta 11.4, Frenckelliltä 16.4, ja WSOY:lta 23.4.

Laukkanen tapasi Sokolovin sovitulla tavalla Tornissa viikkoa myöhemmin 11.4, jolloin päädyttiin luovutettavien karttojen osalta seuraaviin poikkeuksiin:

-Kaikki ensisijassa maanomistussuhteita kuvaavat kartat jäävät kokonaan luovutuksen ulkopuolelle.

-*Suomen kantakartaston lehtijako* 1:1.000.000 vuodelta 1943 jää kokonaan luovutuksen ulkopuolelle.

-*Suomalaisen yleiskartan* 1:400.000 *kustakin* painoksesta saa jäädä Maanmittaushallitukselle:

*3 kpl. lehdestä F5, joka kuvaa kaakkoista Kannasta, sekä kaavanomaisesti Pietarin ympäristöä, ja on luovutettavista lehdistä ainoa, jota Suomen ja Neuvostoliiton raja ei leikkaa.

*Lehti D4 jää kokonaan luovutuksen ulkopuolelle, koska siinä näkyy Neuvostoliiton aluetta kaavanomaisesti vain pieni kulmaus.

*Lehdestä E4 2/3 painoksista, josta vain pieni osa on Neuvostoliiton aluetta.

*Lehdestä D5 puolet painoksista, jossa näkyy Neuvostoliiton aluetta vain kaavanomaisesti.

*Lehdistä A4, B4, C4, E5, ja F4 50 kpl. kustakin painoksesta. Näissä kaikissa raja leikkaa varsinaisen kartan kuvaaman alueen.

*Kaikki sarjan karttalehdistä *yhdistämällä* kootut kartat, sekä sarjan pohjalta tehdyt *yleiskarttakirjat* jäävät luovutuksen ulkopuolelle, mutta lehdistä *painamalla* koottu kartta "Kaakkois-Suomi" vuodelta 1938 luovutetaan originaalia lukuunottamatta.

-*Suomen tiekartan* 1:200.000 lehti nro.2 jää kokonaan luovutuksen ulkopuolelle, koska siinä näkyy Neuvostoliiton aluetta vain pieni kulmaus.

-Jokaisesta *Pitäjäntalalehdestä* 1:20.000 saa jäädä Maanmittaushallitukselle 8 kpl. niiden *mustavalkoisista* painoksista *yhteensä*. Näitä lehtiä oli painettu vuodesta 1916 kokonaan tai osittain Neuvostoliiton alueelta 103.

-Jokaisesta *Taloudellisen kartan* lehdestä 1:100.000, jonka *koko alueesta* ei ollut Pitäjänkartaan 1:20.000, saa jäädä Maanmittaushallitukselle 20 kpl painoksista *yhteensä*. Tässä kohdin on muistioon laitettu jälkeensä kysymysmerkki, sillä johtuen eri projektiosta, on asiaa varsin vaikea laskea. Mikäli ”tyhjä” vesialueet jätetään huomioita, täysin luovutettaviksi lehdiksi jäivät Gauss-Krugerin projektioidet lehdet Viipuri, Lahdenpohja ja Sortavala vuosilta 1938-1943. Poikkeuksen alaisia lehtiä oli siis 33 vuosilta 1912-1944. Jostain syystä Sokolov kuitenkin vaati, että Raja-Joosepin lehden *originaalista*, josta hienoinen enemmistö jäi Suomen alueelle, oli toimitettava komissiolle Neuvostoliiton puolelle jäävä osuus. Originaalissa itessään on todennäköisesti ollut painoksista poikkeavia merkintöjä, jotka kiinnostivat komissiota: muuten vaatimusta on vaikea ymmärtää.

Vielä yksi merkittävä poikkeus, jota ei mainita 3. ja 11.4. järjestettyjen tapaamisten muistioissa, löytyy Merivoimien esikunnan kirjelmästä alaisilleen yksiköille 23.3. Topografikunta oli nimittäin valtuuttanut Merivoimat osaltaan luovuttamaan pyydetyn materiaalin suoraan Valvontakomissiolle ilmeisesti sen poikkeavan luonteen vuoksi. Kirjelmässä todetaan, että luovutus koskee kaikkea Topografikunnan kirjelmässä 17.3. määriteltyä aineistoa, *paitsi* Suomenlahtea kuvaavia ”rannikkosarjan” merikortteja 1:50.000 numerot 11, 12, 14 ja 15, sekä Itäisen Suomenlahden yleismerikorttia 1:285.000 numero 8. Kirjelmässä ei mainita mitään syytä tähän poikkeukseen: varsinkin rannikkosarjan lehdillä oli kiistatonta sotilaallista merkitystä. On tietenkin mahdollista, että Merenkulkuhallitus on sopinut asiasta komission kanssa, eikä asiaa koskevaa muistiota ole säilynyt. On kuitenkin myös mahdollista, että Merivoimat jätti lehdet oma-aloitteisesti luovutuksen ulkopuolelle, koska piti niitä omalle toiminnalleen liian tärkeinä. Niiden yhteinen nimittäjä on, että kaikissa näkyy kansainvälistä merialuetta, vaikka lehdet 11 ja 12 jäävät kokonaan Neuvostoliiton puolelle rajaa. On tosin myös mahdollista, että Suomella oli jonkinlaisia kansainvälisiä sitoumuksia liittyen näiden lehtien vapaaseen saatavuuteen, joista en ole tietoinen: meriliikenteen turvallisuudellehan on välttämätöntä, että merikortit jatkuvat ”saumattomasti” valtakunnanrajojen yli. Tarkka syy poikkeukselle jäänee arvoitukseksi: asiasta ei löydy merkintöjä Merenkulkuhallituksen arkistosta.

Laukkasen ja Sokolovin tapaamista seuranneena päivänä 12.4. Maanmittaushallitus ryhtyi lopulta toimenpiteisiin luovutusten järjestämiseksi Topografikunnan antaman valtuutuksen mukaisella tavalla. Se lähetti luovutuspyynnön 49 valtionhallinnon alaiselle laitokselle, seitsemälle yksityiselle taholle, ja kolmelle maanmittauskonttorille, jossa materiaali pyydettiin lähettämään Maanmittaushallitukselle 25.4. mennessä, sekä luettelo siitä neljänä kappaleena. Pynnön mainittiin koskevan myös kaikkia saajatahon alaisia laitoksia. 16.4. lähetettiin vielä tarkennus, jossa oli selkeyden vuoksi lueteltu yleisimpiä luovutuspyynnön alaisia Maanmittaushallituksen karttasarjoja, sekä liitteenä kantakartaston lehtijako 1:1.000.000, johon oli merkitty uusi valtakunnanraja. Lisäksi luovutuksen muistutet-

tiin koskevan myös Maanmittaushallituksen toimesta suomennettuja ”Senaatin karttoja”, mutta ei Porkkalan vuokra-alueita. Mikäli varsinkin rajaseudun karttojen suhteen syntyisi tulkintavaikeuksia, annettiin Topografikunnan ja Maanmittaushallituksen puhelinnumerot.

Maanmittaushallituksen kirjelmän perusidea luovutusten ”hierarkisesta” järjestämisestä oli sinänsä selkeä, mutta herää kysymys, olisiko riittänyt, että valtionhallinnon puolella se olisi lähetetty ainoastaan ministeriöille. Sen sijaan kirjelmän saajiksi on näyttänyt valikoituneen lähinnä tahoja, joilla Maanmittaushallituksessa on arveltu luovutettavaa materiaalia olevan. Näiden joukossa olivat ministeriöiden ja niiden alaosastojen lisäksi mm. lääninhallitukset ja nimismiespiirit (tosin vain ne, joiden toimialue rajoittui Neuvostoliiton rajaan), valtiolliset oppilaitokset, valtionarkisto (nyk. kansallisarkisto), Ilmatieteellinen keskuslaitos Korkein oikeus, Lääkintöhallitus, Maataloushallitus, Oikeuskanslerin virasto, Posti-, ja lennätinhallitus, Rakennushallitus, Tie-, ja vesirakennushallitus, Tilastollinen päätoimisto, Tullihallitus ja Valtiollinen poliisi. Ehkä symbolisin kohde oli tuolloin Mannerheimille työskennellyt Tasavallan Presidentin kanslia, joka ilmoitti jo lähettäneensä luovutettavat kartat Puolustusministeriön tavoin Topografikunnalle. Jakelukäytäntö aiheutti erityisesti sen, että hallintorakenteen alapäässä olevat tahot joutuivat helposti luovutuspyyntötulvan kohteeksi, ja ne joutuivat lähettelemään eri paikkoihin varmistuksia siitä, kenelle materiaali on toimitettu, tai ettei sitä ollut. Lisäksi Maanmittaushallitus lähetti pyynnön epähuomiossa myös muutamalle valtiolliselle kartoittajalle, kuten Metsähallitukselle ja Geologiselle toimikunnalle ilmeisesti tietämättä, että ne oli Topografikunnan toimesta jo valtuutettu hoitamaan omat luovutuksensa. Kirjelmän saaneet yksityiset tahot olivat lähinnä erityyppisiä yhdistyksiä, jotka olivat saaneet Maanmittaushallitukselta käyttöönsä sen omistamaa materiaalia ja karttojen painolevyjä käyttäkseen niitä omien julkaisujensa pohjakarttoina. Näitä olivat Muinaistieteellinen toimikunta, Suomen maantieteellinen yhdistys, Suomen matkailijayhdistys, Suomen metsätieteellinen yhdistys, Suomen suoviljelyyhdistys, Tieteellisten seurojen paikannimitoimikunta ja Viipurin maanviljelystekninen insinööripiiri. Omista laitoksistaan Maanmittaushallitus lähetti pyynnön jostain syystä vain niille maanmittauskonttoreille, joiden toiminta-alue rajoittui Neuvostoliiton rajaan, eli Oulun, Kuopion ja Kymen (ent. Viipurin). (Ehkä muista konttoreista oli tarkistettu etukäteen, ettei niillä ollut luovutettavaa materiaalia?)

Johtuen tavasta, jolla luovutukset järjestettiin, on enää käytännössä mahdotonta koota kattavaa luetteloa kaikista niistä valtionhallinnon alaisista tahoista, jotka luovutuksiin osallistivat. Huolimatta pyynnöstä lähettää luettelo materiaalista neljänä kappaleena, ei *yhtään ainuttakaan* näistä ole säilynyt Maanmittaushallituksen arkistoissa: ainoastaan käsin kirjoitettu yhteenvedo laitokselle saapuneiden 62 lähetyksen toimittajista ja ajankohdista. ”Haarukoimalla” vaikuttaa siltä, että tapaus on yleensä mainittu lyhyesti lähettäjätahton kirjediaarissa ja pöytäkirjoissa, mutta lähetyluetteloita löytyy hämmästyttävän vähän. Kysymys on todennäköisimmin siitä, ettei luetteloiden histori-

allista arvoa ole ymmärretty, vaan ne on hävitetty normaaleina postitositteina määräjän umpeuduttua. Vaikka Topografikunta oli antanut muillekin valtiollisille kartoittajille samanlaisen pyynnön materiaalinsa keräämisestä, en ole tavannut yhtäkään mainintaa, että ne olisivat ulottaneet sen oman organisaationsa ulkopuolelle: lähettäjätahon merkinnöissä pyytäjänä mainitaan ainoastaan Maanmittaushallitus. Topografikunnankin pape-reista löytyy luettelo ainoastaan Maanmittaushallituksen kir-jelmän jakelusta. Todennäköisesti laitokset ovat tulkinneet To-pografikunnan valtuutusta toisella tavalla, kuin Maanmittaus-hallitus: olivathan ne siihen nähden varsin vähämerkityksel-lisiä. On tietenkin myös mahdollista, että asian organisointi katsottiin muutenkin riittävän monimutkaiseksi, ja pyyntö jä-tettiin tämän vuoksi tekemättä.

Kansallisesti merkittävimpiä tahoja, joille luovutuspyyntö oli esitetty olivat tietenkin valtionarkisto, sota-arkisto, sekä neljä tuon ajan vapaakappalekirjastoa, eli Helsingin ja Turun yliopiston kirjastot, Eduskunnan kirjasto ja Jyväskylän kasva-tusopillisen korkeakoulun kirjasto. Valtionarkistossa “pelastui” todennäköisesti varsin runsaasti materiaalia luovutukselta sen vuoksi, että pyynnön tekijänä oli Maanmittaushallitus eikä To-pografikunta, vaikka arkiston säilyttämät Maanmittaushalli-tuksen laatimat kartat olivatkin tuohon aikaan lähinnä luovu-tusten ulkopuolelle jääviä viranomaiskarttoja. Sota-arkistossa luovutettavaa materiaalia varsinkin itsenäisyydenajalta olisi ollut varsin runsaasti, mutta sen ongelma oli sama kuin Topo-grafikunnan karttavaraistoilla: sodan päätyttyä se joutui otta-maan vastaan armeijan sodanaikaista materiaalia hallitsemat-tomana vyörynä ilman, että sen organisointiin oli mitään mah-dollisuuksia. Niin Topografikunnan kuin Sota-arkiston pape-reista ei löydy vielä keväältä 1945 mitään mainintaa, että ar-kistolta olisi lähetetty luovutettavaa materiaalia: ilmeisesti sen toimittaminen oli toistaiseksi katsottu mahdottomaksi. Vapaa-kappalekirjastojen toimintaa säätelivät vuoden 1919 vapaakappa-lelaki, joka edellytti, että kaikki Suomessa kirjapainotoimintaa harjoittavat tahot lähettävät painamastaan materiaalista puolen vuoden välein kirjastoille yhden kappaleen kartat mukaanluet-tuna omalla kustannuksellaan. Laki ei kuitenkaan varsinaisesti velvoittanut näitä kirjastoja *säilyttämään* tätä materiaalia, min-kä vuoksi laki ei suojellut niitä luovutukselta. Käytäntö oli yleensä sellainen, että Helsingin yliopiston kirjaston vapaakap-paletoimisto luetteloi materiaalin, ja jakoi sen edelleen muille kirjastoille, joten myös luovutuksia alettiin organisoida siten, että kirjastot lähettäisivät materiaalin vapaakappaletoimistol-le luetteloiden kera. Eduskunnan kirjasto lähetti materiaalin-sa kuitenkin suoraan Maanmittaushallitukselle. Kun materiaali oli muista kirjastoista jo saatu koottua vapaakappaletoimisto-on, nähtiin kuitenkin se ihme, että Helsingin yliopisto ryhtyi asiassa jonkinlaiseen “akateemiseen” vastarintaan. 23.4. yli-kirjastonhoitaja Lauri Tudeer lähetti Maanmittaushallitukselle kirjelmän, jossa hän kysyi, voisiko kirjasto pitää materiaalin sinetöitynä samalla tavoin, kuin oli jo menetelty Neuvostoliit-tolle vihamieliseksi katsotun kirjallisuuden suhteen (jonka si-netöinti sittemmin kumottiin 1956). Mahdollisesti muut vapaa-kappalekirjastot olivat pyytäneet häntä lähestymään asiassa.

Jostain syystä Tudeer ei kuitenkaan perustellut pyyntöä, muuta kuin kirjaston omalla johtosäännöllä, mikä tuskin oli paras kei-no lähestyä Valvontakomissiota asiassa. Maanmittaushallitus kuitenkin laati kirjelmän innoittamana Yhteysosastolle vielä samana päivänä pyynnön, jossa hieman runollisesti vedottiin komission aiemmin asiassa osoittamaan “myötämieleen” luo-vutettuja alueita koskevien tieteellisten ja taloudellisten syiden huomioonottamiseksi, ja ehdotettiin:

-Että Maanmittaushallitus saa jättää arkistoonsa kustakin puh-taasti *luovutettuja alueita* kuvaavasta karttalehdestä vähintään 10 kpl, sekä niistä lehdistä, jotka raja leikkaa vähintään puolet painoksista.

-Että kaikki valtiolliset laitokset saavat pitää *luovutettuja aluei-ta* kuvaavista karttalehdestä enintään 3 kpl.

Kun pyyntö eteni 25.4. Valvontakomissiolle, sitä oli kuiten-kin muutettu Yhteysosaston toimesta siten, että valtiollisille laitoksille saisi jäädä *yhteensä* 13 kpl. kaikista puhtaasti *Neu-vostoliiton aluetta* kuvaavista lehdistä, sekä rajan jakavista leh-distä puolet painoksista, ellei suurempien määrien jättämisestä oltu jo sovittu. Ilmeisesti Maanmittaushallituksen esitystä pi-dettiin läpimennäkseen liian laajana. Koska pyyntö oli jätetty kirjallisena, ja se merkitsi luovutuspyynnön luonteen selvää muuttumista, komission oli lähetettävä se Moskovaan hyväk-syttäväksi, mikä vei aikaa. Tällä välin oli luovutusten toteut-tamista jatkettava aiempien ohjeiden mukaisesti, ja 25.4. Hel-singin yliopisto lähetti keräämänsä materiaalin Maanmittaus-hallitukselle odottamaan toimenpiteitä.

Armeijan puolella ei luovutuksissa ollut samoja ongelmia, kuin Maanmittaushallituksen puolella, koska Topografikunnan kirjelmän saaneiden tahojen ei tarvinnut välittää pyyntöä e-teenpäin. Niiden luovutusluettelot ovat myös varsin hyvin säi-lyneet Topografikunnan arkistossa. Niinpä Saarijärven varasto otti 21.3.-27.6. välisenä aikana vastaan yhteensä 115 karttalä-hetystä, joista jotkin olivat tosin samoilta yksiköiltä. Määräai-kaan 10.4. mennessä saapui 80 lähetystä. Ensimmäiset 4 vau-nullista luovutettavaa materiaalia toimitettiin Töölön sotilas-laiturille 6.4, mutta komissio saattoi kuitata ne vastaanotetuiksi vasta 14.4, jolloin ne liitettiin Neuvostoliittoon menevään pos-tijunaan. Myöhemmin sovittiin, että luovutukset tapahtuvat vir-ka-aikana torstaisin ja perjantaisin, ja muiden kuin Topografi-kunnan materiaalin osalta on asemalla mukana aina Topografi-kunnan edustaja. Luovutettavasta materiaalista oli myös toimi-tettava luettelot komissiolle edeltävänä päivänä, joihin oli lii-tettävä yhteenveto sekä indeksikartat aineistosta sen mukaan, miten ne oli vaunuihin järjestetty. Originaalit ja ilmavalokuvat oli pakattava erikseen. Komission edustaja allekirjoitti luettelot asemalla, ja antoi toisen niistä luovuttajatahon edustajalle, joka lähetti siitä kopion Topografikunnalle. Alkuaiikoina komission edustajalla oli tapana tarkistaa materiaalia pistokokein, mutta myöhemmin käytännöstä ilmeisesti luovuttiin. Koska rajan ja-kavista lehdistä syntyi edelleen tulkintaerimielisyyksiä etenkin sen suhteen, kummalle puolen rajaa lehdestä jäi enemmistö,

käytiin ne 23.4. yksitellen läpi karttasarjoittain Laitin ja Sokolovin kesken, ja tehtiin niistä erillinen osapuolten allekirjoittama luettelo. 5.5. Topografikunta saattoi ensi kerran antaa arvi-on komissiolle luovutusten aikataulusta: jos noudatettaisiin senhetkistä käytäntöä, voitaisiin luovutukset saada optimistisen arvion mukaan toteutetuksi syyskuun aikana. Jos kuitenkin aineiston luetteloinnista luovuttaisiin, ja se voitaisiin luovuttaa "järjestämättömänä massana", voitaisiin luovutukset saada valmiiksi jo kesäkuussa. Tähän Valvontakomissio ei kuitenkaan suostunut, mutta suosi materiaalin luovuttamista mahdollisimman suurissa erissä käsittelyn helpottamiseksi. Niinpä luovutettiin Topografikunnan keräämää aineistoa 14.4. jälkeen 6 vaunua 21.4, 5 vaunua 27.4. ja 8 vaunua 19.5. Tämän jälkeen kaikki organisoitu materiaali olikin luovutettu, ja energia voitiin keskittää jäljellä olevan materiaalin järjestämiseen.

Viimeiset Maanmittaushallituksen pyytämät karttalähetykset, tai ilmoitukset materiaalin puuttumisesta saapuivat valtiolisista laitoksista Opetusministeriötä lukuunottamatta ilmeisesti jo 29.4, eli vain neljä päivää määräajan jälkeen. Tietysti määrätkin olivat armeijan lähetyksiin verrattuina varsin pieniä. Ensimmäinen erä materiaalia saatettiin luovuttaa 27.4, ja koska vastausta komissiolle 25.4. tehtyyn pyyntöön ei kuulunut, luovutettiin loput neljä erää 19.5. mukana kaikkein arvokkain Maanmittaushallituksen historiallisen arkiston materiaali. Tähän kuuluivat jo aiemmin mainitut 1800-luvun käsinpiirretyt pitäjän-, ja kihlakunnankartat, sekä kaksi Viipurin läänin karttaa nimellä "karta över Viborgs län" vuosilta 1817 ja 1844. (Se, mitä karttoja jälkimmäiset olivat, on minulle arvoitus: luovutuspyyntöhän edellytti, että ne olivat kaavaltaan tarkempia, kuin 1:500.000.) Maanmittaushallituksella olisi tietysti ollut oikeus ottaa itselleen kopiot karttojen Suomen puolelle jäävistä osista, mutta todennäköisesti karttojen koon ja huonon kunnan vuoksi tämä olisi ollut liian hankalaa, eikä karttoja haluttu niiden historiallisen arvon vuoksi leikata kahtia. Jääsken molemmat kihlakunnankartat tosin jätettiin luovuttamatta, vaikka hienoinen enemmistö niistä kuvasi Neuvostoliiton aluetta. Äyräpään kihlakunnankartat olivat jo tuolloin ilmeisesti tuhoutuneet. Sen sijaan kaikki käsin piirretyt pitäjänkartat olivat ilmeisesti säilyneet. Luovutetuiksi tulivat myöskin Maanmittaushallituksen omat kappaleet 1800-luvun painetuista venäläisistä karttasarjoista, kuten "Strelbitskyn kartastosta" 1874-1912, "Kalmbergin kartastosta" 1855-1856, sekä "Senaatin kartastosta" 1870-1917. Oman aineistonsa luovutukselle ei Maanmittaushallitus siis vaikuttanut asettaneen yksipuolisesti ikärajaa. Oman lukunsa muodostivat vielä pelkästään luovutettujen alueiden itärajoja, sekä Petsamon Norjan vastaista rajaa kuvanneet rajakartat, joilla ei enää Moskovan rauhan ja Väli-rauhan jälkeen ollut viranomaiskartan asemaa. Niistä karttalehdistä, joista vähemmän kuin puolet jäi Suomen alueelle, vaikuttaa laitokselle jääneet kappaleet usein leikatun kopioiden ottamisen sijaan: asialla ei liene ollut komissiolle käytännön merkitystä.

Sen sijaan seikka, jota Maanmittaushallituksessa ei ilmeisesti oltu tultu ajatelleeksi, oli se, että Salmin, Suojärven, Korpiselän, Värtsilän, Parikkalan ja Räisälän pitäjistä oli 1920-

1927 välisenä aikana tehty Polyedriprojektiosta Pitäjänkarttaa 1:20.000 yhteensä 62 lehteä, joita ei kuitenkaan oltu painettu ennen siirtymistä sarjassa Gauss-Krugerin projektion käyttöön. Lisäksi ennen sodan päättymistä oli ehditty laatia 5 lehteä uudessa projektiossa Imatran ympäristöstä, joista 2 jäi kokonaan, ja 1 suurimmalta osin Neuvostoliiton alueelle. Nämä kaikki alueet olivat sellaisia, joista ei ollut muita pitäjänkarttoja, eikä Salmin ja Suojärven alueelta myöskään Taloudellisia karttoja 1:100.000. Maanmittaushallituksella olisi tietenkin ollut oikeus ottaa kartoista 8 mustavalkoista kopiota Laukkasen ja Sokolovin tapaamisen 11.4. mukaisesti, mutta mahdollisesti työmäärän vuoksi ei tähän ryhdytty: tuohon aikaanhan ei karttojen kopiointi ollut yhtä helppoa kuin nykyisin. Komission viehtymys originaaleihin perustui juuri siihen, että koska painokivien kuljettaminen Neuvostoliittoon oli niiden koon ja painon vuoksi kannattamatonta, olivat originaaleista tehdyt painokset aina parempilaatuisia, kuin kopioista. Maanmittaushallituksen keskusarkistosta kuitenkin löytyy täydellinen sarja Räisälän lehdistä, jotka vaikuttavat originaalien käsinpiirretyiltä kaksoiskappaleilta. Muualta näitä lehtiä ei löydy, vaikka luovutettujen alueiden pitäjänkartat muutoin ovat arkistossa säilyneet. Ilmeisesti ainoat Topografikunnan luovuttamat käsinpiirretyt kartat olivat keskeneräiseksi jääneet neljä Topografisen kartan 1:20.000 lehteä Rukajärven suunnalta, ja kaksi Maaselän kannakselta.

19.5. Maanmittaushallitus luovutti komissiolle myös Helsingin yliopiston keräämän materiaalin. Jyväskylän osalta tästä on säilynyt ainoastaan viitekirjelmä, mutta Turun yliopistolla materiaalista on luettelo jopa kahtena kappaleena. Kaikki tähän sisältyvä Maanmittaushallituksen materiaali on itsenäisyydenajalta, mikä panee epäilemään, että tätä vanhemmat kartat olisi yliopiston taholta rajattu yksipuolisesti luovutuksen ulkopuolelle, vaikka kirjasto saikin vapaakappaleoikeuden vasta 1919. Helsingin yliopiston kirjastolla ei ole säilynyt luovutusluetteloa, mutta sen sijaan siellä erotettiin luovutettuja karttoja koskeneet arkistokortit omaan laatikkoonsa. Tämä nk. "luovutettujen karttojen kortisto" on kuitenkin niin epäjohtonmukainen ja puutteellinen, ettei siitä voi tehdä johtopäätöksiä etenkin sen suhteen, jätettiinkö esimerkiksi Maanmittaushallituksen yleiskartaston vanhimmat painokset yksipuolisesti luovutuksen ulkopuolelle. Se kertoo kuitenkin sen varsin mielenkiintoisen seikan, että Maanmittaushallituksen pyyntöä tulkittiin kirjastolla ilmeisesti siten, että se koskisi laitoksen laatiman materiaalin lisäksi myös sen *painamaa* materiaalia. Tämän vuoksi kortistosta löytyy myös geologisia karttoja ja metsäkartoja, muttei vesistökarttoja. Vielä mielenkiintoisempi seikka on se, että kortistosta löytyy myös puhtaasti yksityisten tahojen laatimia ja painamia kartoja, kuten kaupunkien asema-kaavoja, mutta Maanmittaushallituksen täydellisinä säilyneiden luovutusluetteloiden ja yhteenvetöjen mukaan ei näitä karttoja koskaan luovutettu komissiolle. (Tietysti on mahdollista, ettei näitä karttoja koskaan toimitettu Maanmittaushallitukselle.) Karttaryhmä, jota ei mainita lainkaan Turun ja Helsingin yliopistojen luetteloissa ovat pitäjänkartat 1:20.000. Tämä selittyyneen sillä, ettei vapaakappaletoimisto ilmeisesti yksittäistapauksia lukuunottamatta luetteloinut niitä ennen vuotta

1945, jolloin löytyneet lehdet luovutettiin luettelomattomina. On muistettava, että koska kyse oli painetusta aineistosta, ei kirjastojen tai laitosten nykyisten kokoelmien perusteella voida enää arvioida, mitä materiaalia ne ovat aikanaan luovuttaneet.

Muista Topografikunnan valtuuttamista tahoista teki Geodeettinen laitos luovutuksia 11.4, 18.6. ja 26.6, Merikarttalaitos 14.4. ja 27.4, Geologinen toimikunta 29.4. ja 3.5, Hydrografinen toimikunta 19.5, Merivoimien esikunta 18.4, Metsähallitus 21.4, 29.4 ja 23.5, Valtioneuvoston julkaisuvarasto 12.5, Mitauspatteri 27.4, ja Linnoitustoimisto 25.4. (Muitakin luovutuksia on saattanut olla: luovutuskerroista ei ole säilynyt yhtenäistä kattavaa luetteloa). On muistettava, että näiden luovutusten ollessa käynnissä komissio teki edelleen pyyntöjä toimittaa pieniä määriä karttoja sen omaan käyttöön. Huomioitavimman tällaisen pyynnön teki Sokolov tavatessaan 19.4. Paulaharjua luovutusten järjestelemistä koskevissa asioissa, jolloin hän pyysi toimittamaan komissiolle kaikkien Suomen 46 kaupungin ja kauppalan asemakaavat. Tämä on kyllä hämmästyttävän myöhäinen ajankohta tällaisen pyynnön tekemiselle, vaikka nämä kartat olisivat varmasti olleet tärkeitä komission omalle toiminnalle. Paulaharju delegoi pyynnön tuttuun tapaan Ursinille todeten, ettei Topografikunnalla itsellään ollut tällaisia karttoja. Oma lukunsa oli tietenkin Valvontakomission brittiläinen alaosasto: koska myös Britannia oli Väli-rahansopimuksen osapuoli, lähetti se komissioon oman edustuksensa, jonka merkitys tosin jäi pieneksi. Aluksi suomalaiset asioivat brittien kanssa suoraan, mutta 1.11.-44 komission venäläisjohdosta ilmoitti, että jatkossa asiointi tapahtuisi sen kautta: venäläiset pelkäsivät erityisesti vakoilua asiassa. Alaosaston karttapyynnot olivat lähinnä sen omaan toimintaan tarkoitettuja tie-, ja yleiskarttoja, sekä sääkarttoja: muuten se ei vaikuta karttaluovutuskysymyksiin puuttuneen.

24.5. saapui Moskovasta lopulta vastaus kuukautta aiemmin komissiolle jätettyyn pyyntöön luovutusehtojen lieventämiseksi, joka luovutettiin Yhteysosastolle Tokarevin allekirjoittamana. Sen sisällöstä on selvästi luettavissa, että asiassa oli jo tehty riittävästi myönnytyksiä: ainoa kiistaton muutos oli se, että kaikki niiden *Suomen yleiskartan* 1:400.000 lehtien "kartografiset aineistot", jotka Suomen ja Neuvostoliiton raja jakoi, jäivät kokonaan luovutuksen ulkopuolelle. Tämä jätti siis ainoastaan lehden F5 luovutukseen kuuluvaksi. Maanmittaushallitus oli tosin jo luovuttanut kaikki lehtien originaalit ja alkuperäiset painokivet komissiolle viittä päivää aikaisemmin. Muuten kirjelmässä pääasiassa ainoastaan pyrittiin vahvistamaan kirjallisesti aiemmin "taloudellisia päämääriä ja valtakunnallisia tarpeita varten" sovitut myönnytykset viittaamalla Sokolovin kanssa käytyihin keskusteluihin. Tässä kohdin kirjelmän laatijoilta on kuitenkin pettänyt ulkomuisti: *Suomen yleiskartan* suhteen tehdyt poikkeukset nimittäin lueteltiin Laukkasen ja Sokolovin 11.4. tapaamisen mukaisesti, vaikka ne nimenomaisesti oli lehteä F5 lukuunottamatta muutettu edellisessä kappaleessa! Taloudellisten karttojen 1:100.000 kohdalla oli jätetty mainitsematta, ettei poikkeus koskenut Viipurin, Lahdenpohjan ja Sortavalan lehtiä, mutta tässä kohdin on epäselvää, oliko ne tarkoituksella nostettu poikkeuksen piiriin. Kun lehtiä kui-

tenkin yritettiin luetella, oli mukaan löydetty vain 19 lehteä 36:sta, joista neljässä ei lisäksi näkynyt lainkaan Neuvostoliiton aluetta! Pitäjänkartojen kohdalla oli myös jätetty mainitsematta, että aiemmin sovittu poikkeus koski *mustavalkoisia* painoksia, mutta tämä seikka lienee ollut varsin vähämerkityksellinen. Nämä kaikki olivat kuitenkin asioita, jotka voitiin käytettyjen sanamuotojen vuoksi tulkita suomalaisille edullisella tavalla. Sen sijaan *Suomen tiekartan* lehden nro.2 joutuminen originaalia lukuunottamatta luovutettavien lehtien joukkoon katsottiin sen verran olennaiseksi asiaksi, että siitä oli käytävä 30.5. hakemassa komissiolta kirjallinen korjaus. Lopuksi kirjelmässä valitettiin, ettei komissiolle ollut vielääkään toimitettu kattavia luetteloita luovutettavan aineiston painopainoista, -määristä, ja -vuosista, ja toivottiin, että luovutukset saataisiin loppuunsaoritetuiksi 15.7. mennessä.

Luovutusten järjestelyn jatkuessa Topografikunta lähetti 18.6. sen valtuuttamille tahoille kirjelmän, joka kuului:

"-PvPe:n topografisen osaston toimesta tullaan lähiaikoina tekemään esitys Liittoutuneiden Valvontakomissiolle korvauksen saamiseksi siitä Neuvostoliiton alueita koskevasta geodeettisesta kartta-, ym. aineistosta, minkä eri laitokset Suomessa ovat luovuttaneet Neuvostoliitolle. Tässä tarkoituksessa pyydetään kunnioittavasti allamainittuja laitoksia 30.6.-45 mennessä lähettämään PvPe:n topografiselle osastolle, Helsinki Fabianinkatu 25, hintalaskelmat kartta-, ynnä muusta aineistosta, sekä ko. aineiston luovuttamiseen ja pakkaukseen käytetyistä ylitöistä. Laskelmat huomioidaan eri ryhminä eri paperille kirjoitettuna:

- a: kartat
- b: muu aineisto (geodeettinen, geologinen, jne.)
- c: luovutuksesta aiheutuneet työkustannukset ja pakkaustarvikkeet, yms.

Hintalaskelmat laaditaan karttojen nykyisten myyntihintojen ja muun aineiston vastaavan hinnoittelun pohjalla. Työkustannukset mainitaan ainoastaan siinä tapauksessa, että ko. tarkoitukseen on käytetty maksullista työvoimaa virka-ajan ulkopuolella. Hintalaskelmiin liitetään todisteiksi jäljennökset luovutetun aineiston yhteenvetoluetteloista, sekä mahdollisista ylityö-, ja pakkaustarvikelaskuista."

En ole löytänyt mitään mainintaa, että Topografikuntaa olisi joltakin taholta neuvottu tällainen laskelma komissiolle esittämään. Kuitenkin se, että laitoksen vuoden 1940 luovutuspyyntöön liittyvän kannanoton kopio löytyy näiden hintaluetteloiden yhteydestä, viittaa siihen, että sitä oli käytetty jonkinlaisena ennakkopäätöksenä asiassa. Komission omaksuma käytäntö tämänkaltaisissa asioissa oli sen toiminnan alkuaikoina yleensä sellainen, että suomalaiset katsottiin velvollisiksi maksamaan kaikki sen toiminnasta aiheutuvat kulut, vaikka Väli-rahansopimus ei ottanutkaan mitään kantaa asiaan. Myöhemmin komissiolle muodostui kuitenkin tavaksi maksaa ainakin osa juoksevista kuluista, kun se huomasi, miten paljon suomalaiset

tätä arvostivat. Tämä päti myös karttaluovutuksiin pienten, Torniin toimitettujen erien osalta. Pääosa laitoksista lähetti hintalaskelmansa Topografikunnalle elokuun alkuun mennessä, mutta kun pyyntöä laajennettiin siten, että laskelmat haluttiin myös muiden, kuin 13.3. tehdyn pyynnön mukaisista luovutuksista, joita ei komission taholta oltu maksettu, saapuivat viimeiset näistä perille vasta lokakuun alussa. 21.9. jätettiin siihen mennessä saapuneista laskelmista yhteenveto Päämajan huolto-osastolle sen omasta pyynnöstä, mistä sotasaaliskarttojen painatuskustannukset oli hieman häveliäästi vähennetty. Sen kokonaissumma nousi 246.216.650 sen aikaiseen markkaan. (nykyrahassa noin 50 miljoonaa euroa) Tästä kartoitus-työkustannuksia oli 32.991.406 markkaa (vajaat 7 miljoonaa euroa), ja luovutuksista suntyneitä kustannuksia 1.890.060 markkaa (vajaat 400.000 euroa). Seuraavan vuoden puolella myös varatuomari Palaston johtama Ulkoministeriön B-osasto, joka pääasiassa selvitteli sotakorvauksiin ja sotasaaaliin palautukseen liittyneitä kysymyksiä, kiinnostui asiasta. Topografikunta lähetti sille tämän johdosta lähinnä luovutuksiin liittyneiden kirjelmien ja luetteloiden kopioita ainakin 13.3. ja 21.12. En ole kuitenkaan löytänyt mitään mainintaa, että minäkäänlaista hintalaskelmaa karttaluovutuksista olisi koskaan jätetty komissiolle. Osasyynä voi olla se, että luovutusten jatkuessa pienempinä erinä komission maastapoistumiseen saakka, oli aika laskun jättämiseen aina liian varhainen. Todennäköisempää oli kuitenkin se, että hintalaskelmia tehtiin pääasiassa Suomen omia viranomaisia varten, ja haluttiin säilyttää niiden jättäminen komissiolle ikään kuin optiona.

Viimeinen erä Topografikunnan materiaalia, 10 vaunullista saatiin kuin saatiinkin luovutettua kolme päivää ennen uutta määräaika 12.7. Seuraavana päivänä Topografikunnan päällikkö Laiti saattoi ilmoittaa Päämajalle, että luovutus, johon se oli 15.3. valtuutettu, oli suoritettu. Ilmoituksen sotilaallinen merkitys oli juuri siinä, että Topografikunta ei katsonut enää olevansa vastuussa vastaisista luovutuksista ilman erillistä valtuutusta. Sokolovin aiemmin esittämän vaatimuksen mukaan luovutuksista oli kuitenkin vielä laadittava erilliset yhteenvedot. Mitä tulee luetteloihin luovutetun materiaalin painomäärästä, -paikoista, ja -ajoista, voitiin komissiolle ilmoittaa jo 6.7, että kattavien luetteloiden laatiminen on mahdotonta: Maanmittaushallituksella oli säilynyt jonkinlaisia painatusluetteloita vuodesta 1931, mutta nämä eivät koskeneet Topografikunnan tilaamaa materiaalia. Tätä oli alettu luetteloida sodan syyttyä 1939, mutta näissä luetteloissa oli vuoteen 1944 asti *kaikkiaan* vain 10,4 miljoonaa karttalehteä, kun yksin Topografikunnan varastoista oli joulukuun 1942 inventoinnissa löydetty karvan yli 20 miljoonaa karttalehteä. Nämä luettelot toimitettiin komissiolle, joihin sen oli lopulta tyytyminen. Muut yhteenvetu-luettelot, joissa luovutettu materiaali oli yksilöity mittakaavan, karttalaadun, lehtien lukumäärän ja kopioiden lukumäärän mukaisesti, toimitettiin komissiolle 27.8.

Mitä karttamateriaalia komissiolle siis oli 13.3. annettu kirjelmän mukaisesti kaikkiaan luovutettu? Yhteenvedosta löytyy 16.223.356 karttalehden originaalia, kopiota ja painolaattaa, joista Maanmittaushallituksen luovuttamaa aineistoa

on sen oman yhteenvedon mukaan 713.813 lehteä. Muiden tahojen luovuttaman aineiston määrää ei valitettavasti voida tarkkaan ertitellä, koska yhtä kattavia yhteenvetoja ei ole näiden osalta säilynyt. Mitä tulee eri tahojen *laatimaan* materiaaliin, muodostaa suurimman ryhmän tietenkin Maanmittaushallituksen ja Topografikunnan materiaali (8.228.503 lehteä), mutta kauaksi eivät jää ulkomaiset, lähinnä venäläiset ja saksalaiset kartat (7.699.076). Näistä (Jatkosodan aikana saatuja) sotasaaliskarttoja, tai niiden suoria kopioita oli Päämajan huolto-osastolle 21.9. annetun hintalaskelman mukaan 456.837. (On muistettava, että venäläisten sotasaaliskarttojen suoraa käyttöä rajoitti niiden kyrillinen toteutus.) Kolmas ryhmä, Mittauspatterin tykistökartat, jää jo kauaksi edellisistä (250.323). Muista ryhmistä on mainittava metsäkartat (8899), vesistökartat (8818), geologiset kartat (8632), Linnoitustoimiston kartat (2412), rajakartat (1167) ja Hydrografiset kartat (208). Yksityisten tahojen laatimia karttoja löytyy luettelosta 15.318. Näistä huomionarvoisimmat ovat ilmeisesti Topografikunnan arkistosta luovutetut 1918 kappaletta Sortavalan asemakarttaa 1:5.000, ja 13.324 kappaletta "sekalaisia asemakaavoja". Jälkimmäiset ovat ilmeisesti pääosin sotasaaaliina saatuja rakennusten ja rakennuskompleksien pohja-, ja sijoituskarttoja erityisesti Itä-Karjalasta. (Niitä ei löydy 21.9. tehdystä hintalaskelmasta.) Erikseen mainitaan luovutetun 44 pohja-, ja rakennepiirrosta Viipurin linnasta. Maanmittaushallituksen omasta luettelosta löytyy lisäksi ilmeisesti sen omasta arkistosta luovutetut 15 kappaletta Riihimäen-Pietarin rautatien suunnitelmakarttaa, ja kolme Saimaan kanavan suunnitelmakarttaa. Hallinnollisten karttojen vähäinen määrä johtui tietenkin siitä, ettei mikään taho oikein ollut niitä keräämässä. Tosin ei Valvontakomissio vaikuta myöskään olleen niistä erityisemmin kiinnostunut. Kaikkiaan luovutettiin materiaalia 38 vaunullista, joista 32 Topografikunnalta, 2 Maanmittaushallitukselta, ja 4 muilta tahoilta. Lisäksi helmikuun ilmakuvaluovutuksista materiaalia kertyi vaunullinen. Topografikunnan materiaalista luovutettiin Saarijärveltä 16, Virroilta 14 ja Jyväskylästä 2 vaunullista, mutta näihin lastattiin Helsingissä myös muualta tullutta materiaalia. Se, miten luovutettua materiaalia käytettiin Neuvostoliitossa, ja onko etenkin käsinpiirrettyjä karttoja säilynyt Venäjän arkistoissa, on toistaiseksi selvittämättä.

Takaiskuja

3.-4.8. suoritti kartta-asioissa ilmeisen kokematon Valvontakomission huolto-osaston päällikkö everstiluutnantti Bogatenkov luovutusten "lopputarkastuksen" Virtain ja Saarijärven varastoilla. Virroilta hän löysi suuren määrän hävitettäväksi menossa olleita Neuvostoliiton luoteisosan karttoja 1:1.000.000, sekä muualta varastosta "Senaatin kartaston" kokonaan Suomen puolelle jääviä venäjänkielisiä lehtiä kaavoissa 1:21.000, 1:42.000 ja 1:84.000 ihmetellen, miksi näitä ei oltu luovutettu. Henkilökunta joutui toteamaan, että ne eivät kuuluneet kaavansa ja sijaintinsa vuoksi luovutuspyynnön piiriin. Saarijärvellä tuli kuitenkin varaston sivuhuoneesta sattumalta vastaan 73 kpl. lehtijakokarttoja, joissa näkyi Neuvostoliiton

aluetta, ja jotka siksi kuuluivat luovutettaviin. Paljastui, että luovutusten aikana varastolla työskennellyt harjoittelija oli laittanut ne sinne ennen lähtöään unohtaen mainita niistä henkilökunnalle. Asia ratkaistiin siten, että lehdet annettiin järjestettyinä mukaan Bogatenkoville, joka lupasi toimittaa niistä kuitenkin. Asia vaikutti näin olevan selvitetty, mutta yllättäen yli kolme viikkoa myöhemmin 28.8. saapui yhteysosastolle Tokarevin allekirjoittama kirjelmä, jossa valitettiin, etteivät suomalaiset olleet toteuttaneet luovutuksia "omantunnontarkasti", ja mainittiin esimerkkeinä kaikki Bogatenkovin alkuperäiset huomautukset pyytäen toimittamaan kartat komissiolle. Sinänsä on mielenkiintoista, mikä tämän tietokatkon komissiossa oli aiheuttanut: Bogatenkovin on täytynyt laatia käynneistä harhaanjohtava muistio, joka oli vasta myöhemmin tullut muun komission tietoon. Laiti lähti selvittämään asiaa Tornin komission sotilasjaoston eversti Pojarovin kanssa 1.9, jolloin hän vaikutti suhtautuneen varsin ärtyisästi siihen, että suomalaisten "omantunnontarkkuutta" epäiltiin jo kertalleen selvitetystä asiassa: jälleen seikka, jota venäläisbyrokraatin voi olla hieman vaikea sisäistää. Pojarov joutui myöntämään, että asiassa on tapahtunut erehdys, mutta halusi jostain syystä vielä tutustua 1:1.000.000 -kaavaisiin karttoihin: ilmeisesti ne olivat komissiolle aiemmin tuntemattomia. Enempiin toimenpiteisiin ei asiassa vaikuteta ryhdytyn. Uusia ongelmia oli kuitenkin tulossa: Ouluun sijoitetun 1. divisioonan esikunta, mikä oli syntynyt Pohjois-Suomen sotatoimista syyskuusta 1944 vastanneen Siilasvuon III armeijakunnan tultua demobilisoiduksi, oli lähettänyt Topografikunnalle 30.8. suurehkon määrän arkistoitua löytämiään ilmakuvia Karjalan kannakselta komissiolle luovuttamista varten. Laiti vaati siltä selitystä, miksi materiaali lähetetään vasta nyt (mistä ei kuitenkaan voida vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä, koska siitä muodostui normaali käytäntö vastaavien lähetysten osalta). Esikunta totesi vastauksessaan, ettei sillä ennen sotatoimien päättymistä ollut mahdollisuutta arkistojensa systemaattiseen järjestämiseen. Samana päivänä oli Lääkintöhallitus lähettänyt Maanmittaushallitukselle, ja edelleen Topografikunnalle pienen määrän vasta nyt arkistostaan löytämiä luovutettavia yleiskarttoja. Laiti esitti molemmat lähetekirjeet Pojaroville "tehostaakseni vilpittömyyttämme", ja lupasi, että kartat toimitetaan komissiolle heti, kun ne on saatu luetteloitua. Pojarov ihmetteli, että ne olivat saapuneet "kovin myöhään", mihin Laiti muistutti häntä karttojen suurista painomääristä ja levinnäisyydestä varoittaen, että vastaavia lähetyksiä voisi hyvinkin tulla lisää. Hän ehdotti tällöin ensimmäistä kertaa, että koska venäläisillä jo todennäköisesti oli kaikkia luovutuksen alaisia karttalehtiä "yllin kyllin", olisiko vastaava materiaali jatkossa käytännöllisempää polttaa, ja toimittaa siitä komissiolle polttotodistukset. Näin oli jo menetelty muutamien käyttökeltomiksi kuluneiden karttaerien suhteen. Pojarov totesi, että ne luovutetaan, kuten tähänkin asti. Tapaamisen jälkeen Laiti lähetti karttavarastoille muistutuksen siitä, että mikäli luovutettavaa materiaalia vielä löytyisi, tai sitä heille lähetettäisiin, toimitettaisiin se Topografikunnalle aiemmalla tavalla.

Muistioista ja kirjeenvaihdosta on selvästi luettavissa, että

osapuolet suhtautuivat 12.7. jälkeen liian optimistisesti siihen, että luovutukset oli hoidettu, eivätkä varautuneet siihen, että niiden järjestelyssä olisi vielä tekemistä. Myös se, että Pojarov oli jo viides komission karttaluovutuksia järjestellyt edustaja, tuntuu varsin omituiselta varsinkin venäläiseen asianhoitokulttuuriin nähden: suomalaisten puoleltahan edustus säilyi pääosin samana loppuun asti. Tämä herättää kysymyksen, ettei komissiossa suhtauduttu riittävän vakavasti siihen työmäärään, jota luovutusten valvonta ja järjestely vaati. 14.9. Paulaharju kävi toimittamassa 1. divisioonan ja Lääkintöhallituksen lähettämän materiaalin Pojaroville, jolloin tämä vielä varmisti, että kaikki luovutuspyynnön alainen materiaali oli nyt täysin luovutettu. Paulaharju totesi, että kaikki Topografikunnan hallussa oleva materiaali kyllä oli luovutettu, mutta yksiköistä ja virastoista voi yksittäisiä lähetyksiä edelleen saapua: nämä toimitettiin komissiolle aiemmalla tavalla.

Vuoden 1945 puolella saapui Topografikunnalle Valvontakomissiolle luovutettavia karttoja vielä anakin 3. Divisioonan esikunnasta Kouvola 18.9, Kotkan sotilaspiirin esikunnasta 23.10, Rajavartiolaitoksen esikunnasta 25.10, 2. Jalkaväkirykmentin esikunnasta Kuopiosta 31.10, Lahden sotilaspiirin esikunnasta 19.11, ja Tampereen sotilaspiirin esikunnasta 29.11. Kaksi jälkimmäistä lähetystä Paulaharju luovutti 15.12. Tornissa kapteeni Denisoville, joka otti ne vastaan "muistutuksitta": kolmen edellisen luovutusajankohtaa en tunne. Vuoden 1946 puolella lähetyksiä saapui ainakin Lahden sotilaspiirin esikunnasta 21.1, 2. Rajajääkirykmentiltä 16.2, Kotkan sotilaspiirin esikunnasta 26.2, Peräpohjolan sotilasläänin esikunnalta 18.3, Oulun sotilaspiirin esikunnalta 15.5, Uudenmaan rakuunarykmentin koulutustoimistolta 26.7, 2. jääkäripataljoonasta 12.9, Kevyen prikaatin esikunnasta 27.9, 2. jalkaväkirykmentistä 25.10 ja Turun sotilaspiirin esikunnalta 1.11. Näitä luovutettiin komissiolle ainakin 12.2, 5.3, 29.5, 29.10 ja 20.11. Karttoja ei enää käyty viemässä Torniin, vaan ne lähetettiin sinne Topografikunnan pääkonttorilta postipaketteina eversti Pojaroville osoitettuina, joka sitten lähetti niistä Topografikunnalle kuitauksen. Tällä välin komissio teki edelleen silloin tällöin pyyntöjä toimittaa sille muita pieniä karttaeriä. Ehkä huomionarvoisin näistä oli Burmistrovin Yhteysosaston Karhulle 21.12.-45 tekemä pyyntö toimittaa komissiolle asemakaavat, putki-, ja sähköverkon kaavat sekä julkisten rakennusten pohjapiirroksot Halilasta, Patrusta, Kirvusta, Sairalasta, Käkisalimesta ja Johanneksesta, sekä Suomen armeijan käytössä olleiden alueiden tekniset piirustukset Viipurista, Käkisalimesta, Hiitolasta, Raudusta, Valkjärveltä ja Kiviniemestä. Tämä oli *ainoa* kerta, kun valvontakomissio pyysi suomalaisilta mitään luovutettuja alueita koskeneita hallinnollisia asiakirjoja. Karhu totesi, että varsinkaan edellisiä ei ollut armeijan hallussa, ja ne kartat ja piirroksot, mitä Suomen viranomaisilta löytyi, olivat pääosin sotia edeltävältä ajalta. Burmistrov totesi tähän, että "toimitatte tietenkin vain sen, mitä teillä on". Materiaalia kyseltiin sittemmin etenkin luovutettujen alueiden kunnallisilta hoitokunnilta.

Vuodenvaihteessa Maanmittaushallitukselta ilmestyi uusi, aiempaa systemaattisempi luettelo sen saatavilla olevasta karttamateriaalista. Burmistrov pyysi tietenkin tätä komissiolle 1.2,

mutta luovutuspyynnön alaisia karttoja ei siitä löytynyt. 13.3. tapasi komission talousasioiden osaston päällikkö Kasjanov Tornissa metsänhoitaja Mäkelän Metsähallituksesta tiedustellen, minkälaisia Petsamon alueen metsäkartoja Metsähallituksesta löytyi. Hieman ihmeissään Mäkelä totesi, että kaikki on luovutettu komissiolle. Niinpä Kasjanov pyysi Metsähallitusta toimittamaan tiedot, koska ja missä erässä kyseiset kartat on lähetetty: ongelmana oli tietenkin se, että ne oli jo kuljetettu Neuvostoliittoon. 22.6. Burmistrov pyysi Karhulta ”kiireesti” Ahvenanmaata kuvaavaa karttamateriaalia, jota toimitettiin komissiolle Taloudellisen kartan 1:100.000, ”Senaatin kartaston” 1:42.000 ja Pitäjänkartaston 1:20.000 aluetta kuvaavat lehdet. Lokakuussa Burmistrov palautti osan kartoista tarpeettomina Yhteysosastolle, ja pyyteli anteeksi, ettei niitä oltu vielä maksettu. 11.12. Tokarev pyysi Tornissa Topografikunnan Paulaharjulta tietoja armeijan karttavarausten sijainneista ja toiminnasta. Muiden kuin Merivoimien osalta saattoi Paulaharju selittää asian paikan päällä, ja Merivoimien osalta seuraavana päivänä.

Oman lukunsa vuoden 1946 karttaluovutuksissa muodosti tutkinnan alla ollut asekatkentaajuttu, jonka ”sivutuotteena” paljastui myös paljon pääosin armeijan omistamia karttoja, vaikka ne eivät varsinaisesti kuuluneetkaan itse juttuun. Nämä koottiin tutkintavastuussa olleen Sisäministeriön tutkintaelimen tiloihin, missä Topografikunnan toimesta niistä eroteltiin luovutuspyynnön alainen materiaali. Tämän pääosa, vähän toista tuhatta lehteä karttalaaduittain varsin tasaisesti jakaantuneena toimitettiin Valvontakomissiolle 29.10.-46. Tämän jälkeen Maanmittaushallitus toimitti vielä 16.11. Topografikunnalle pienen määrän tutkintaelimestä sille vahingossa toimitettuja luovutuksen alaisia karttoja. Tutkintaelin toimitti 2.12. Topografikunnalle vielä 42 Alatornion Arpelan kylästä löytynyttä luovutuspyynnön alaista lehtijakokarttaa, ”jotka eivät ole kätkössä olemisesta kärsineet vahinkoa”. Kirjelmään on kuitenkin merkitty käsin: ”poltettu risaisina kappaleina kaikki 30.1. -47”.

26.11.-46 antoi Topografikunnan päällikkö Jussi Laiti kaikille armeijan yksiköille ja tahoille käskyn karttavuosikatsastuksen pidosta, jossa niitä pyydettiin lähettämään Topografikunnalle eritelty luettelo hallussaan olevasta karttamateriaalista. Tämän pääajatuksena oli armeijan karttahuollon kehittäminen rauhanaikana. Asiaa ei välttämättä kuitenkaan oltu Topografikunnassa ajateltu loppuun saakka, koska sen jälkeen kun jo seitsemässä saapuneessa luettelossa oli ollut luovutuspyynnön alaista materiaalia, oli asiasta lähetettävä uusi ohjeistus. Tässä 226 armeijan alaiselle taholle 11.1.-47 lähetetyssä kirjelmässä muistutettiin niille 17.3.-45 tehdyn luovutuspyynnön olevan edelleen voimassa, ja pyydettiin palauttamaan luovutuksen alainen materiaali selityksen kanssa Topografikunnan pääkonttoriin, tai mikäli sitä ei löydy, lähettämään siitä erillinen ilmoitus 1.2. mennessä. Erikseen muistutettiin materiaalin koskevan *senhetkistä* Neuvostoliiton aluetta, ja kaikkia niitä karttalehtiä, joita raja jollain tavoin leikkasi. Poikkeuksista muistutettiin mainita yleiskarttakirjat 1:400.000, muttei sitä, että niihin kuuluivat myös samankaavaiset *Suomen yleiskartat* lehteä

F5 lukuunottamatta. Mukaan liitettiin luettelo myös kaikista luovutuksen alaisista lehtijakokartoista. Nämä Topografikunnassa tosin oli ilmeisesti jo välillä ehditty unohtaa, koska toimitettaessa edellisvuoden aikana yksiköille uusia versioita sodan aikaisista lehtijakokartoista, ei vanhojen suhteen oltu annettu mitään toimintaohjeita. Kaikkiaan Topografikunnalle saapui 16.12.-14.2. välisenä aikana 108 lähetystä, joissa oli luovutettavia karttoja: siis ainoastaan 7 vähemmän kuin keväällä 1945. Viimeistään tässä vaiheessa Topografikunnassa on varmaan ajateltu, että vuosikatsastus olisi ehkä ollut syytä tehdä vasta Valvontakomission poistuttua maasta. Ylivoimainen enemmistö yksikköjen antamista selityksistä koski rajan jakaneita lehtiä, joita ei 17.3.-45 jätetyssä pyynnössä tietenkään voitu määrittellä tarkemmin, koska asiasta ei vielä oltu sovittu komission kanssa. Suurin osa oli tulkinnut pyynnön siten, että ainoastaan *kokonaan* Neuvostoliiton aluetta kuvaavat lehdet luovutetaan: armeijahan tarvitsi rajan jakavia lehtiä omaan toimintaansa korvaavien karttojen puuttuessa. Muutama taho oli tulkinnut asian jopa niin, että pyynnössä tarkoitettiin vuoden 1939 Neuvostoliiton aluetta! Monet valittivat, että asiaa oli tiedusteltu Topografikunnalta, mutta siihen ei oltu saatu vastausta. Kuten muistetaan, laitos teki ilmeisesti pyyntöön asiaa koskeneen lievennyksen 10.4, mutta se jostain syystä ilmeisesti unohti informoida siitä yksiköitä. Kun korvaavia lehtiä, joista Neuvostoliiton alue oli poistettu, ei vielääkään ollut kaikin paikoin saatavilla, jouduttiin monille yksiköille sallimaan edelleen rajan jakavien lehtien käyttö. Monet tosin leikkasivat ne rajaa myöten kahtia, ja lähettivät Neuvostoliiton puoleiset kappaleet Topografikunnalle. Muutama tiedustelu koski myös Porkkalan vuokra-aluetta, jota ei myöskään oltu erikseen määriteltä Topografikunnan alkuperäisessä pyynnössä, mutta jota luovutus ei siis koskenut. 17.3.-45 kirjelmästä poiketen lähetettiin pyyntö nyt myös Rautatiehallituksen sotilastoimistolle, Sisäministeriön vs. (väestönsuojelu?) osastolle, Valtiollisen poliisin sotilastoimistolle, Sota-arkistolle, Ulkoministeriön sotilastoimistolle, ja Yhteysosastolle. Kolmelta ensimmäiseltä ei Topografikunnan papereista löytyvän yhteenvedon mukaan saatu asiaan vastausta. Sota-arkisto, joka ei ilmeisesti keväällä -45 osallistunut luovutuksiin, lähetti nyt Topografikunnalle lähinnä yksiköiden arkistoista niiden järjestämisen yhteydessä löydettyjä karttoja, joista kaikki olivat itsenäisyydenajalla panettuja. (Tietysti arkistolla ei välttämättä tuohon aikaan ollut muunlaista karttamateriaalia, mutta esimerkiksi ”valkoisen” armeijan 1918 varsin suurina määrinä painattamien ”Pääesikunnan Suomen karttojen” lähes täydellinen puuttuminen sen kokoelmista panee epäilemään, olisiko sotia edeltänyttä materiaalia sieltä sittenkin keväällä -45 luovutettu.) Yhteysosaston taas oli pidettävä edelleen pieni määrä luovutettavia karttoja hallussaan Valvontakomissiolle tehtäviä esityksiä varten, ja samoin oli ilmeisesti myös Ulkoministeriön sotilastoimiston laita.

Koska karttojen määrä (n. 3,4 tonnia) oli liian suuri toimitettavaksi Torniin, Pyysi Paulaharju tapaamista komission edustajan kanssa sen suhteen, olisiko kartat järkevempi polttaa, ja toimittaa siitä polttotodistus. 22.2. Tokarevin kanssa käydystä tapaamisesta ei ilmeisesti ole säilynyt muistiota, mutta Toka-

rev pyysi järjestämään kartat luovutuskuntoon, jotta asia voitaisiin ratkaista paikan päällä. Myöskään tästä käynnistä 24.2. ei ole säilynyt muistiot, mutta kartat päädyttiin kuitenkin luovuttamaan, ja ne haettiin 1.3. komission toimesta kuorma-autolla Topografikunnan pääkonttorilta. Paulaharju kävi toimittamassa niistä luettelon Pojaroville 4.3, joka oli laadittu pelkästään yksiköiden lähetysluetteloiden perusteella, eikä näin ollen ollut yhtä eritelty, kuin aiemmin: ilmeisesti komissio oli suostunut siihen, että kartat voitaisiin jatkossa luovuttaa sellaisenaan, kuin ne olivat Topografikuntaan saapuneet. Ennen Valvontakomission poistumista maasta otti Topografikunta vastaan luovutettavia karttoja vielä ainakin 1. Jalkaväkirykmentiltä 11.3, 2. Kevyeltä Tykistörykmentiltä 12.3, Päämajan koulutusosastolta 13.3, Ilmavoimien esikunnalta 15.3. ja 12.5, Kevyeltä prikaatilta 12.4, Jääkäripataljoona 4:lta 23.5, Sota-arkistolta 11.6. ja 22.7, Kainuun sotilaspiirin esikunnalta 29.8, ja Valtioneuvoston julkaisuvarastolta 26.9. Sota-arkiston lähetysten sisältö oli aiemman kaltainen. Kainuun sotilaspiirin kartat oli löydetty asekatkosta, ja julkaisuvaraston kartat siirrettiessä toimitiloja uuteen paikkaan. Komission kanssa oli kuitenkin ilmeisesti sovittu, että kartat luovutetaan suuremmassa erässä. 30.5. toimitettiin Topografikunnasta Torniin vielä yhteenveto laitoksen kartoituksista 1946-1947, ja 11.9. brittiläiselle alaosastolle Suomen senhetkiset kartoitustilanteet. Tällä välin oli Pariisin rauhansopimus jo 10.2. allekirjoitettu, mutta koska Neuvostoliitto piti kiinni siitä, että kaikkien Saksan kanssa yhteistyötä tehneiden maiden oli ratifioitava sopimus ennen sitä, saattoi se tulla voimaan vasta 15.9. Tämän johdosta poistuivat viimeiset valvontakomission edustajat maasta 26.9. Päivän symbolista merkitystä suomalaisille kuvasi se, että Talvisodan syttymispäivästä lähtien yhtäjaksoisesti voimassa ollut sotatila-asetus kumottiin valtioneuvoston toimesta vielä samana päivänä. 20.10. Topografikunnan oli kuitenkin kysyttävä Ulkoministeriön sotilastoimistolta ohjeita siihen, miten tulisi menetellä niiden karttojen osalta, joita oli 1.3. jälkeen kertynyt Topografikunnan arkistoon 600-700 kiloa, ja jotka oli luvattu aikanaan toimittaa komissiolle. Liitteiksi laitettiin aiempia luovutuksia koskeneita kirjelmiä, ja karttojen lähetysluettelot. Sotilastoimisto toimitti kirjelmän edelleen Päämajan Yhteysosastolle, joka oli jätetty toimintaan käsitelläkseen vielä satunnaisesti neuvostoviranomaisten kanssa jatkunutta erityyppistä Suomen armeijan toimintaa koskenutta yhteydenpitoa. Täällä kirjelmä ilmeisesti "makasi" vailla toimenpiteitä, kunnes Yhteysosasto tarpeettomana tuli 18.3.1949 lakkautetuksi. Tämän johdosta kirjelmä liitteineen lähetettiin sellaisenaan takaisin Topografikunnalle. Perässä seurasivat myös vielä Yhteysosaston hallussa olleet Topografikunnan kartat, joista osa kuvasi Neuvostoliiton aluetta. Karttaluovutuskysymys oli näin ollen loppuunkäsittely.

Meidän on vielä käsiteltävä sitä, mikä oli vuosien 1944-1947 karttaluovutusten merkitys, ja saavuttivatko ne tavoitteet, joita niille oli asetettu. Luovutuspyynnöt muodostivat selvästi kaksi päävaihetta, joista ensimmäinen ulottui vuodenvaihteeseen 1945, ja jälkimmäinen komission maastapoistumiseen 1947. Edellisen päätarkoituksena oli varautuminen sotatoimien

jatkumiseen, ja jälkimmäisen siihen, että Suomi liittoutuu länteen. Edellinen päätarkoitus selvästi saavutettiin: valitsemansa politiikan mukaisesti suomalaiset todella toimittivat komissiolle tiedot kaikista heidän kartoituksiansa koskeneista asioistaan, joilla oli Neuvostoliitolle sotilaallista merkitystä. Jälkimmäisen tavoitteen ongelmana karttamateriaalin suhteen oli se virheellinen ennakkokäsitys, että suomalaisten hallussa olisi sellaista Neuvostoliittoa ja Saksaa koskenutta tiedustelumateriaalia, jota länsiliittoutuneiden hallussa ei ollut. Kysymys oli siitä, että Suomen sodanaikaista suhdetta Saksaan katsottiin liian tunnepohjaisesti kykenemättä ymmärtämään sen nyanseja. Toisaalta mitään erityistä vahinkoakaan luovutuksista tuskin Neuvostoliitolle syntyi: suomalaisille asia oli sittenkin vain sivujuonne komission vaatimusten toteuttamisessa, eikä se vaikuta edes ylittäneen uutiskynnystä. Valvontakomissio myöskin saavutti sille asetetun tehtävän: Suomi täytti Väli-rahansopimuksen, ja omaksui Neuvostoliitolle ystävällismielisen politiikan. On kuitenkin ihmeteltävä, minkälaisen mahdollisuuden venäläiset jättivät käyttämättä hankkiakseen Suomesta muutakin, kuin sotilaallista luovutettuja alueita koskenutta informaatiota. Yleinen asenne oli sellainen, että noita Suomen alaisuudessa hyvin korkealle kehittyneitä alueita pidettiin jonkinlaisena rajavyöhykkeenä, joka oli liian altis sotatoimille, jotta sen taloudelliseen kehittämiseen olisi kannattanut uhrata resursseja. Kun tämä ajattelu sittemmin sotatekniikan kehityksessä alkoi vanhentua, oli vahinko asiassa jo tapahtunut, ja suomalaisten rakennuttama infrastruktuuri ruostunut käyttökelvottomaksi.

Suhtautuminen karttoihin vuoden 1947 jälkeen

Koskaan karttaluovutusten yhteydessä ei Valvontakomissio ottanut kantaa siihen, miten Suomeen jäävään Neuvostoliiton aluetta kuvaavaan karttamateriaaliin pitäisi suhtautua edes sotasalaaliskarttojen osalta. Sota-arkiston tuonaikaisen virkailijan Veli-Matti Syrjön teokseen "kielletyt" vuonna 1990 kirjoittaman artikkelin mukaan oli tuolloin jo eläkkeellä ollut Topografikunnan kartoitusosaston johtaja Ahti Paulaharju kertonut 1966 hänelle komission toiminnan "loppuajankoina" varapuheenjohtaja Sergei Tokarevin kanssa käymästään yksityisluontoisesta keskustelusta. Aiheena oli tällöin ollut pääosin sotilastopografia Suomessa ja Neuvostoliitossa -molemmilla kun oli topografiupseerin koulutus. Paulaharju oli tällöin valittanut sitä, miten vaikeaksi luovutettuja alueita koskeva tutkimustyö Suomessa kävisi, kun kunnollisia karttoja ei olisi saatavilla, mihin Tokarev oli todennut, että suomalaiset kyllä saisivat pitää niitä sarjan Sota-arkistossaan. Enemmän, kuin kannanotto, on lauselma tulkittava vallitsevan tilanteen toteamiseksi: karttoja tulisi kuitenkin Suomeen jäämään, ja komission poistuesssa piakkoin maasta, olisi asia venäläisten puolelta loppuunkäsittely.

Kuten Tokarev oli osannut ennustaa, kehittyi Sota-arkistoon todella täydellisin Neuvostoliiton aluetta koskeneen karttamateriaalin kokoelma Suomessa, kun armeijan sodanaikaiset paperit oli vuosien kuluessa saatu järjestettyä. Kattava kokoelma karttoja kertyi myös Maanmittaushallituksen arkistoon. Sen

hankintapolitiikasta ei ilmeisesti materiaalin arkaluonteisuuden vuoksi ole säilynyt suoraa dokumentaatiota, mutta jotain viitteitä asiasta on luettavissa laitoksen vuosikertomuksista. Siinä missä sen ”ulkomaisten karttojen kokoelmaan” otettiin sotaa edeltäneinä vuosina noin 500 nimikettä vuosittain, ja monena sotavuonna ei yhtään, kasvoi kokoelma 1947 645, 1948 1883 ja 1949 8234 (!) lehdellä romahtaen tämän jälkeen 1950 926 ja 1951 633 lehteen. Tästä eteenpäin määrä kasvaa tasaisesti 1950-luvun loppupuolelle asettuen noin 2000 lehteen vuodessa. Samanaikaisesti laitoksen ”historiallisen arkiston” karttuvuus, johon koottiin Maanmittaushallituksen itse laatimaa materiaalia, pysyttelee 27 ja 150 lehden välillä vuosittain. On syytä olettaa, että 1950-luvulla tapahtunut nousu johtuu kansainvälisen yhteistyön lisääntymisestä, ja vuosien 1948-1949 ”piikki” luovutuspyynnön alaisena olleen materiaalin systemaattisesta keräämisestä Valvontakomission poistuttua maasta. Osassa tästä Maanmittaushallituksen arkistosta löytyvässä materiaalista olevat leimat viittaavat siihen, että karttoja on saatu lahjoituksina Sota-arkistolta. Kaiken kaikkiaan saattoi Maanmittaushallitus kerätä itselleen kappaleet luovuttamastaan kartoista yli 90-prosenttisesti. Taloudelliset kartat ja painetut Pitäjänkartat ovat säilyneet sillä osin komission niihin tekemien poikkeusten vuoksi täydellisinä. Kolmas paikka, johon luovutuspyynnön alaisista materiaalia alkoi kertyä, oli valtionarkisto (nyk. kansallisarkisto), jonka laki määräsi vastuuseen vuoden 1948 vaihteessa lakkautetuiksi tulleiden luovutettujen alueiden kunnallisten toimikuntien vielä hallussaan olleen materiaalin säilyttämisestä. Materiaali oli tietenkin ensisijassa hallinnollista, mutta Topografisia karttojakin siihen on varmasti kuulunut. Myös tieteelliset kirjastot ryhtyivät tietenkin saamaan materiaalia lahjoituksina yksityisiltä, mutta tämä määrä kolmeen edelliseen tahoon verrattuna oli kuitenkin varsin pieni.

Suomen tuonajan tekijänoikeuslain mukaan oli kartan laatijalla oikeus määrätä aineistonsa julkaisemisesta 50 vuotta sen laatimisesta. Luovutettujen alueiden kartoilla oli kysyntää hallinnossa erityisesti liittyen evakkoasioiden järjestelyyn, mutta tähän oli kunnallisten hoitokuntien hallussa ollut materiaali yleensä riittävää. Sen sijaan vähittäismyynnissä olisi kartoilla ollut selkeää kaupallista kysyntää erityisesti luovutetuilta alueilta lähteneiden pyrkiessä pitämään mielessä, mitä he olivat menettäneet. Topografikunta ja Maanmittaushallitus ottivat asiaan kuitenkin Ulkoministeriön mielipidettä kysytyään varsin jyrkän kannan: julkaisulupia voitaisiin myöntää korkeintaan *Suomen yleiskartan* 1:400.000 tarkkuutta vastaavalle materiaalille. Tämä kanta asetti rajoitukset myös materiaalin tutkijakäytölle. Maanmittaushallituksen arkistossa käytäntö oli tietenkin: karttoja sai vapaasti tutkia, mutta niiden jäljentäminen edes käsin oli kielletty. Topografikunnan omat arkistot eivät olleet tarkoitettu tutkijakäyttöön, mutta armeijan alaisissa laitoksissa, etenkin Sota-arkistossa luovutuspyynnön alaisena ollutta materiaalia oli paljon. Oman ongelmansa muodostivat armeijan alaisen tahojen omat sotatieteelliset julkaisut, kuten upseeriliiton ”Sotilaisaikauslehti”, ja ”viralliset” sotahistoriat, joiden laatiminen käynnistyi jo 40-luvun lopulla. Tämän vuok-

si Puolustusministeriö antoi asiasta ohjeistuksen hallinnonalaansa kuuluville tahoille: karttoja voidaan käyttää vapaasti tutkimuksessa, ja niitä voidaan jäljentää käsin, tai julkaista muokailtuina, mutta karttojen käyttäminen ministeriön alaisen tahojen julkaisuissa *sellaisenaan* on kielletty. Tämä kannanotto vahvistettiin ainakin 1967 ja 1977. Oman lisänsä asiaan toivat 60-luvun alkupuolella yleistyneet nykyaikaiset valokopiokoneet, jotka tekivät mahdolliseksi karttojenkin monistamisen (tosin useammassa osassa) ilman erityislaitteistoa. Kirjastoilla asiakkaat saattoivat tietenkin käyttää niitä itse, mutta arkistoilta, joissa suuri osa materiaalista on huonokuntoista, tai esimerkiksi henkilötietolain alaista, ei tämä yleensä ole mahdollista. Kansallisarkisto otti sen (edelleen voimassa olevan) kannan, ettei yli A3-kokoista materiaalia valokopioida, minkä vuoksi ei asiaan tarvinnut ottaa kantaa luovutettujen alueiden karttoihin nähden. Sota-arkistossa kopiokoneiden saapuminen sen sijaan näyttää kärjistäneen tilannetta, koska siellä muuten suhtauduttiin valokopiointiin paljon Kansallisarkistoa väljemmin (mikä näkyy edelleen tänäkin päivänä, vaikka laitokset onkin yhdistetty toisiinsa). Karttojen myynti yksityisten taholta oli tietenkin vapaata, ja monet historianantajat käyttivätkin näitä karttoja julkaisuissaan. Toinen tapa oli jäljentää kartta kuultopaperin läpi, ja tehdä painos tästä piirroksesta. Malliesimerkki tästä on 1949 ilmestynyt kenraali Harald Öhquistin Talvisodan päiväkirja, jonka tarkemmat liitekartat käytännössä vastaavat tarkkuudeltaan Topografisia karttoja 1:20.000. Toinen tapa oli julkaista karttoja yleensä korkeintaan A4-kokoisina otteina, ja käyttää hyödyksi sitä, ettei karttaotteiden julkaisemista yleensä tulkittu tekijänoikeuslain rikkomiseksi. Ehkä merkittävin ”kylmän sodan” aikainen luovutettuja alueita koskenut karttajulkaisu on Lappeenrantalaisen Simo Karjalaisen kartasto kaikista alueen 49 pitäjistä ja kaupungista Petsamo, Sallaa ja Suomenlahden saaria lukuunottamatta vuosilta 1969-1983. Nämä kartat on yleensä mukailtu Pitäjänkartoista ja Taloudellisista kartoista, ja niiden tarkkuus vaihtelee pitäjän koon mukaan. Korkeuskäyriä niissä ei ole.

Mielenkiintoisen lukunsa muodostavat tietenkin valtiollisten kartoittajien sodan jälkeen julkaisemat kartat, jotka ulottuvat Neuvostoliiton rajaan. Heti Väli rauhan tultua voimaan syksyllä 1944 jatkettiin rajan leikkaavien lehtien painamista entiseen malliin, mutta karttaluovutusten luonteen muututtua keväällä 1945 ryhdyttiin kaikista näiden lehtien painoksista poistamaan Neuvostoliiton alue täysin. Varsinkin tuon ajan yleiskartoissa käytäntö antaa hieman koomisen vaikutelman, kun Norjan ja Ruotsin aluetta kuitenkin on kuvattu varsin tarkoin. 1943 julkaistun yleiskarttakirjan jäätyä luovutusten ulkopuolelle, myytiin sen painos Maanmittaushallituksen toimesta sodan jälkeen loppuun, mutta vuoden 1950 uusintapainoksesta oli Neuvostoliiton alue tarkoin poistettu. Koska luovutus ei koskenut Porkkalaa, otettiin alueen tarkimmistakin kartoista uusintapainoksia, joihin vuokra-alueen raja oli merkitty. Niitä ei sentään täydennetty tukikohdan osalta. 1950-luvun puolivälissä ryhtyi varsinkin yleiskarttoihin jälleen ilmestymään Neuvostoliiton alueen kaavanomaista kuvailua, mutta Maanmittaushallituksella oli tapana kysyä tämän Neuvostoliitossa julkaistun

materiaalin käyttö lupaa Ulkoministeriön kautta sen laatijoilta. Tosin tässä saattoi olla kysymys siitä, ettei haluttu käyttää hyväksi sitä, ettei Neuvostoliitossa periaatteessa tunnettu tekijänoikeuksia: vastaava lupahan kysyttiin Ruotsista ja Norjasta, jos tekijänoikeusmaksuja ei haluttu maksaa täyteen summaansa. Vielä 1984, kun Maanmittaushallitus julkaisi näköispainoksen Geologisen toimikunnan vuonna 1903 julkaisemasta geologisen yleiskartan 1:400.000 lehdestä Savonlinna, oli siitä Neuvostoliiton puoleinen osa, yli puolet lehdestä poistettu kokonaan. (Herää tietenkin kysymys, olisiko kiusalliselta tilanteelta voitu välttyä ottamalla näköispainos lehdestä, jota raja ei leikkannut?) 1980-luvun kuluessa Neuvostoliiton alueen kuvaus kuitenkin tarkkeni, ja siihen käytettiin usein kansainvälisiä ilmailukarttoja. Oman lukunsa muodostivat vesistökartat, joista muistetaan Suomenlahden rannikkolehtien 1:50.000, ja Itäisen Suomenlahden yleiskartan jääminen jostain syystä luovutusten ulkopuolelle. Näistä lehdistähän oli ennen sotaa ilmestynyt uusintapainokset vuosittain, mutta nyt niidenkin osalta pidettiin tiettyä "karenssia". Jälkimmäisestä laadittiin kaavaan 1:200.000 uusittu versio jo 1945, mutta se julkaistiin vasta 1948, jolloin myös rannikkosarjan rajan jakavia lehtiä 14-16 alettiin uudelleenpainaa. Kokonaan Neuvostoliiton puolelle jääneitä lehtiä 11 ja 12 ei enää sodan jälkeen ilmestynyt, mutta vanhemmat painokset ilmeisesti myytiin loppuun Merikarttalaitoksen toimesta. 1951 laitos ryhtyi myös julkaisemaan kahta eteläisen Itämeren yleiskarttaa kaavassa 1:500.000, joissa näkyivät Neuvostoliiton Baltian rannikot, mutta näitä ehkä laadittiin yhteistyössä neuvostoviranomaisten kanssa. Saimaan kanavan uudelleenavaamisen myötä 1968 Merikarttalaitos julkaisi uuden merikortin myös Viipurinlahden alueesta, mutta tämä perustui uudempaan venäläiseen merikorttiin. Maanmittaushallitus tosin vastasi kanavan teknisten karttojen laadinnasta myös Neuvostoliiton alueella.

Tietenkin on niin, että mikäli Maanmittaushallituksen tai Topografikunnan kaltainen merkittävä valtiollinen kartoittaja olisi vielä 1950-luvulla ryhtynyt järjestelmällisesti painamaan tarkempaa, Neuvostoliiton aluetta kuvaavaa karttamateriaaliansa neuvostoviranomaisia informoimatta sen vielä ollessa käyttökelpoista, olisi se varmasti herättänyt epäilyksiä Neuvostoliitossa. On kuitenkin kysyttävä, oliko asialla enää 70-luvulle tultaessa käytännön merkitystä, kun sodan aikana painetuilla kartoilla oli enää historiallista arvoa, ja kartoitusta tehtiin yhä enemmän satelliittien avulla. 1977 Puolustusministeriö totesi ensi kerran, että luovutuspyynnön alaisena olleen materiaalin julkaisurajoitukset olisi pyrittävä kumoamaan, ja 9.8.1984 Ulkoministeriön neuvotteleva virkamies Juhani Suomi antoi Maanmittaushallituksen pyynnöstä asiasta uuden kannanoton. Tässä hän pohdiskeli sitä, ettei materialilla enää ollut käytännöllistä sotilaallista arvoa, mutta koska tarkempia raja-alueita kuvaavia karttoja ei Neuvostoliitossa ollut vapasti saatavilla, tulkittaisiinko niiden valtiollinen myynti Suomessa kannanotoksi? Kuitenkaan Neuvostoliiton taholta ei mitenkään oltu reagoitu materiaalin julkaisemiseen yksityisten taholta, ja sen tekijänoikeudetkin vanhenisivat viimeisiltä osiltaan kymmenen vuoden kuluessa. Suomi päätyi toteamaan, että "suh-

tautuminen luovutettujen alueiden karttoihin on erinäisistä muista syistä otettava uudelleen harkittavaksi". Hän ei kuitenkaan suoraan suosittelut rajoitusten kumoamista.

Seuraavan kerran asia oli esillä Ulkoministeriössä 9.11.1987, kun helsinkiläinen Juha Hytönen oli pyytänyt Maanmittaushallitukselta lupaa julkaista neljänä kirjana lähes kaikki sen luovutettuja alueita ja Itä-Karjalaa koskeneet kartat kaavoissa 1:20.000-1:100.000: kaikki julkaistavat kartat olivat hänen hallussaan. Tällöin Klaus Törnuddin johdolla käydyn neuvottelun tuloksena päädyttiin siihen, ettei karttojen julkaisurajoituksiin ollut enää perusteita, ja niitä tulisi käsitellä, kuin mitä tahansa muuta materiaalia. (En tosin tiedä, mihin Hytösen julkaisuhanke tuolloin kariutui.) Kesti kuitenkin vielä toista vuotta, ennen kuin Puolustusministeriö 22.2.1989 kumosi omalta osaltaan materiaalia koskeneet rajoituksensa. Maanmittaushallituksessa ei kirjallista päätöstä asiasta ilmeisesti tehty, mutta siellä rajoitukset kumottiin pian Puolustusministeriön jälkeen. Nämä päätökset johtivat erilaisten luovutettujen alueiden kartoista otettujen näköispainosten varsinaiseen vyöryyn, joista ensimmäisten joukossa olivat Maanmittaushallituksen 1990 julkaisema koottu versio Karjalan kannaksen tiekartoista 1:200.000 vuosilta 1938-1939, ja Vipurin kaupungin matkailukartta vuodelta 1935, joka tosin oli Suomen rautatiekirjakaupan (Rautakirjan) laatima. Tätä ennen ilmeisesti ainoa jollakin tavoin luovutuspyynnön alaisena ollut kartta, jonka Maanmittaushallitus oli suostunut painamaan, oli 1985 Gummeruksen *Suomen yleiskartan* 1:400.000 lehdistä vuosilta 1939-1940 kokoama "Muitojen kultainen Karjala". Idea oli todennäköisesti saatu Gummeruksen kahta vuotta aikaisemmin julkaisemasta Suomen Matkailijajyhdistyksen matkakartaston näköispainoksesta vuodelta 1909, joka oli aikanaan koottu vastaavien yleiskarttojen pohjalta. Materiaalin tekijänoikeudet tosin olivat umpeutuneet jo 1959. Tietysti yhteen julkaisurajoitusten purkamisen kanssa osui myös digitointitekniikan läpimurto, joka teki karttojen jäljentämisestä ja kopioinnista entistä helpompaa. On kuitenkin huomionarvoista, että luovutuspyynnön alaisina olleisiin karttoihin suhtauduttiin Suomessa viranomaisten taholta hyvin varovasti "loppuun saakka", ja vasta poliittisen ilmapiirin radikaali muutos Neuvostoliitossa aiheutti käytännön muuttumisen. Tämäkin on tietysti asia, joka ei missään vaiheessa vaikuta muodostuneen ylipääsemättömäksi esteeksi tutkijoille tai asinharrastajille, mutta on toisaalta omalta osaltaan mielenkiintoinen esimerkki kylmän sodan ajan itsesensuurista Suomessa.

22.12.2009 Timo Meriluoto

Käytettyjä lähteitä:

Kansallisarkisto/Sörnäisten toimipiste:

-Päämaja/Topografikunta:

*T19877/A1-3, B1

*T17902/37-40

*T17904/3, 6-9, 11-12, 14

*T17905/2-3, 5-6

-Päämaja/Yhteysosasto:

*T19498/1-5, 8, 11

*T19499/2-5, 9-10, 32-34, 50

Maanmittauslaitoksen virka-arkisto: "Karttaluovutukset
Liittoutuneiden Valvontakomissiolle 1945" (kansio)

Ulkoministeriön arkisto

Blinnikka, Aulis: "Valvontakomission aika" (1968)

"Kielletyt" (1990)

"Maanmittaushallitus vuosikertomus" (1919-1960)

Nevakivi, Jukka: "Zdanov Suomessa" (1995)

Paulaharju, Jyri: "Suomen sotilastopografia" (1983)

Polvinen, Tuomo: "J. K. Paasikivi-valtiomiehen elämäntyö
(1991-2003)

"Suomen maanmittauksen historia" (1933)